

Euskararen Morfologiako Ikerketak (1900-1936)

JABIER ALBERDI LARIZGOITIA
(EHU)

Abstract

This paper deals with the development of the studies on Basque morphology from 1900 to 1936. The term morphology is taken in its most traditional sense, i.e. comprising the following fields: grammatical categories, declension, verbal inflection, word derivation and word compounding. The paper is divided into four sections.

In the first section, on the one hand, some insights are given into the non scientific and reactionary position of the most extreme language renovators; among others, L. Elizalde, S. Arana-Goiri, Soloeta-Dima, and Arriandiaga are criticized. On the other hand, emphasis is made on the opposition to this school, whose main organ was the journal Euzkadi, by J. De Urquijo and the journal RIEV.

In the second section, comments are made on some steps of the "scientific" approach to the language which came into being around the journal RIEV: the works of R. Mª de Azkue, C. C. Uhlenbeck, A. Leon, J. Vinson, S. Altube, and J. Saroibandy are cited among others.

The third section is totally devoted to comments on the Morfología Vasca by R. Mª de Azkue.

The fourth section reminds us of the discussions, and the papers and grammars published before the war: the question about the passivity of the verb or books like, among others, the Grammaire Basque by Gavel and Erderismos by Altube are supervised.

SARRERA

Morfologiarena arlo zabala izanik, nekez eman liteke bi saio laburretan* jakintzagai honek gure artean mende osoan barrena izan duen bilakabidearen berri zehatzik; are gutxiago azken hamarkadetako produkzioaren ugaritasuna kontuan hartzen badugu. Hau dela eta, nonbaitetik moztu behar eta, zeharo hautaketa metodologikoa eginez, mende hasieratik 1936ra bitarteko aroa bakarrik aztertuko dugu.

Gaur egun, nekez hartuko genuke morfologia "azpijakintzagai" autonomotzat; aitzitik, sintaxiari atxekiturik agertzen zaigu egungo hizkuntzalaritzaren ikuspuntutik. Nola-

* Testu hau "Euskalaritzaren historia: II. XX. Mendea" EHU-ren Donostiako Uda Ikastaroan 1989ko abuztuan emandako bi hitzaldiri dagokie.

nahi ere, sintaxiaz beste norbait arituko denez gero, gu morfologiari lotuko gatzazkio, berau zentzu tradizionalen ulertu ohi zen moduan hartzen dugula. Hots, nagusiki honako esparru hauek besarkatzen dituela: gramatika-kategorien ezarpena, deklinabidea, aditz-jokoa, hitz-eratorpena eta hitz-elkarketa¹.

Aipaturiko gaienganako hurbilpen diakronikoak ere, bazterrean utziko ditugu gehienetan, hipotesiekin ez luzatzearen eta arloa hobeto zedarritzearen. Oharrekin bukatzeko, esan dezagun ez ditugula kontuan hartuko hizkuntzaren zabalkunderako lan batzuk, hala nola, metodoak eta zenbait gramatika errex.

I. HIZKUNTZAREKIKO JARRERA AZIENTIFIKO ETA LEHENGORAKOIA

1908. urtean *RIEV* aldizkariaren bigarren liburukian "Notas acerca de las flexiones del grupo G" izeneko artikulua agertzen zen, Eleizalde'tar Koldobikak izenpetuta. Bertan egileak, adizki trinkoen galeraz oharturik, deitoratu egiten zuen garaiko idazleen zabarkeria eta axolagabekeria aditz joko perifrastikoaz neurri gabe baliatzeagatik. Eleizalderen eritziz *izan* aditzak bi esanahi ditu: bata ira gankorra, dagokion aditz joko bereziarekin ("grupo A") eta bestea, iragangaitza ("grupo G"); bietan "I" hartzen du erroztat². Harrigarriena, ordea, adizkien irregulartasuna ulertu eta azaltzeko modua izango litzateke: aldez aurretik halako eskema edo hezurdura orokorra erakusten zaigu (*ni: na-; zu: za-z; aura (sic) da-; gu: ga-z; zuek: za-zte; aye: da-z* indikatiboko oraineko NOR sailerako); ondoren, eskema horrekin bat ez datorren adizki oro irregulartzat hartu eta normatik saiheste hori azaltzeari ekingo dio. Orobat, *nor-nori* sailerako; honako arau orokor hauek ematen ditu: 1) *na-, za-, da-, ga-, za-, da-* aurrizkiak subjektuari dagozkio beti; 2) *ki* artizkia adizki *noridun* guztietan agertuko da; 3) *z* pluralgilea erroari eskuinetik zuzenean eransten zaio beti; 4) *t, zu, o, gu, zute, ote* atzizkiak datiboari dagozkio. Hau adierazi ondoren, "behar lukeena" eta "dena" alderatzen ditu, salbuespenak zertan diren azalduz. Bide beretik saiaturiko da azaltzen iraganeko formak, han eta hemen gainditu ezinezko irregulartasunekin behaztopatzen delarik.

Eleizalderen artikulua honetan *Euskal Izkindeako* Azkueren eta beronen jarraitzaile den Arriandiagaren zantzu edo oihartzuna somatzen bada ere, oro har, Eleizalde sasi-logikako ariketa edo jolas hutsa egitera mugatzen da; beti ere, behar lukeena eta dena argi bereziz eta —garrantzizkoago dena— gehiegizko proposamen ausartik egitera ausartu gabe³. Dena dela, errez ohartuko gara irregulartasunak azaltzeko borroka horretan galtzaile ateratzen dela bergararra, hizkuntzaren forma aniztasuna itzuri egiten bait zaio haren teoriari.

Eleizalderen artikulua hau hizkuntzalaritzan lan egiteko modu baten adierazle dateke; bide hau, Eleizaldek berak uste zuenaren kontra, induktiboa barik deduktiboa dela esan behar dugu: lehendabizi, axioma kutsuko baieztapen batzuk egiten dira (erroa, pertsona edo datibo ezaugarri buruzko adierazpen borobilak); gero hauek abiapuntutzat hartuta, behar lukeenaren berreraiketa dator; azkenik, ez dira gutxi izango Elei-

(1) Ikus bedi 'morfologia' kontzeptuaren definizio desberdinetarako Welte 1985, 399-403, Dubois *et alii* 1973, 326.

(2) Iraganean, *i...tza* hartzen du *izan* aditzaren erroztat; eta *nor-nori* saillean, ordea, *tza* du erroztat. Errealitatearen izaera anizkunak ihes egiten dio behin eta berriz bere teoriari.

(3) *Jarraitu* aditzaren kasuan, ordea, berritzaile ausarta azaltzen zaigu Eleizalde: bere gabineteko logikari jarraituz, arrazoiko eta bidezkoa deritzo aditz hau *nor* sailekoa bailitzan jokatzeari, baina "seguir" *iraun* bigarren esanahia ematen diogula.

zalde baino urrunago joanda, alegia, behar lukeena eta behar zukeena nahastuz, hizkuntza "lehengora" ekartzen gartsuki saiatuko direnak⁴.

Pare bat urte geroago, Eleizalderen lan garrantzitsu baten zatikako argitalpenari ematen zitzaion hasiera *Euzkadi* (aurrerantzean *E*) aldizkarian: *Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis. Primer libro. La conjugación sintética en el dialecto guipuzcoano*⁵ (1910-12). Liburu honen helburu nagusietako bat, aditz joko trinkoa dagoen jausialditik atera eta lehengora ekartzea da; hona hemen egilearen sarrera-hitzak:

El presente trabajo tiene un doble objeto: 1º exponer la conjugación simple ó sintética con sujeción á un método sencillo que facilite, en lo posible, el trabajo del principiante; 2º restaurar la conjugación sintética en la categoría que le corresponde, levantándola del decaimiento á que había llegado.

Berrikuntza-proiektu honen arabera, ohizko gramatika liburuetan agertzen diren sei edo zazpi aditz trinkoek ezezik, beste hainbatek ere izango lukete beren aditz-joko berezia. Proposamen hau, gehienbat, idazleei eta idazteari begira dago burutua:

La obra presente se dedica especialmente, si no de un modo exclusivo, á los euzkerágrafos, á quienes creo ha de servir para la formación de flexiones sintéticas. Si algo contribuye este modesto trabajo á levantar al Euzkera del decaimiento en que lo vemos, se verán muy satisfechas las aspiraciones del autor. (E, 1910-VII-180).

Funtsean Eleizalderen proposamena honetan datza: bokalez edota *j* kontsonanteaz (sic) hasten diren partizipio guztiak izan daitezke jokagarriak, iragankorrak izan nahiz iragangaitzak izan:

Mi convicción profunda es que todo verbo, transitivo ó intransitivo, se puede conjugar sintéticamente, á condición, acaso, de que la voz verbal (el llamado infinitivo) comience en vocal ó en consonante *j*. Así, yo tengo por conjugables los verbos siguientes, por ejemplo:

DEL GRUPO DE LOS TRANSITIVOS:

artu (tomar, recibir); núcleo radical: *r*; flexiones: *dart*, *darzu*, etc.

aitortu (confesar); " *itor*; " : *daitort*, etc.

eman: (dar); " *ma*; " : *damat*, etc.

DEL GRUPO DE LOS INTRANSITIVOS:

erori (caer); núcleo radical: *ror*; flexiones: *naror*, *zaror*, etc.

jarain (seguir); núcleo radical: *rai*; flexiones: *narai*, *zaraiz*, etc.

eldu (llegar); núcleo radical: *l*; flexiones: *nal*, *zalz*, etc.

abaildu (extenuarse); " : *bail*; " : *nabail*, *zabailz*, etc.

Oraingoan, *nori* duten adizkietan bazterrean uzten du *-ki-* artizkia, agian *-zki-* pluralgilearen osagai bat delakoan (*dakartzut* adizkia aurkezten digu gipuzkerarena balitz bezala!); behin pauso hau emanez gero, beste berrikuntza edo berrikeria baten beharra sentitzen du:

Casi todos los euzkerágrafos vascos emplean la forma *zu* y *zute* en lugar de *tzu* y *tzute* QUE SE PROPONEN AQUÍ PARA EL REGIMEN INDIRECTO DE SEGUNDAS PERSONAS DE SINGU-

(4) Julio Urquijok ez zuen bat ere gogoko bide hau eta bere aldizkarian tankera horretako artikulua bat argitaratzea gertakari harrigarri samarra iruditzen zaigu; nolana ere, aski esanguratsua begitانتzen zaigu iragarritako jarraipena *RIE* Ven ez agertua. Oker ez bagaude, *Euzkadin* luze mintzatu zen Eleizalde delako "G" multzoko adizkiei buruz.

(5) Geroxeago liburu gisa argitara eman zen *Morfología de la conjugación vasca sintética* izenburuarekin (Bilbao 1913).

LAR Y PLURAL. Sin embargo, estimo que es muy conveniente distinguir el *zu* y el *zute* sujetos, del *tzu* y *tzute*, régimenes indirectos; de no hacerlo, se confunden en muchos casos. (E, 1910-VII-253).

Aditz trinkoak ugaltzeko gogoia ukazina bada ere, berritze honetan Eleizalde ez da joango aditz perifrastikoa baztertea proposatzeraino:

Sea lo que fuere de esto, creo que la conjugación de perífrasis debe emplearse: a) para suplir los tiempos que faltan en la sintética; g) en los verbos mismos que poseen conjugación sintética, pero con significación consuetudinaria; k) con significación actual, en los verbos que carecen de todo otro modo de conjugación (kontsonantez hasitakoak, alegia). (E, 1911, VIII, 92).

Eleizaldeek ez du bere burua arantartzat, berauen bideak oso gustokoak ditu, baina; literatur hizkuntzan geroaldia adieraz dezaketean adizki trinkoak bultzatzea, esate baterako, begi onez ikusten du:

Algunos euzkerágrafos, de la escuela —modernísima— de Arana-Goiri'tar Sabin, han comenzado á restaurar el futuro simple en la significación de la primera época [1596ko garaiaz ari dal, práctica laudable, á lo menos en el lenguaje literario, ya que el uso vulgar no consienta todavía tan profundas modificaciones. (E, 1910, VII, 323).

J. Urquijok harrera ona egin zion Eleizalderen lan honi⁶: "...es el mejor trabajo que ha salido de las plumas de los discípulos de Arana-Goiri". Hau esan ondoren, ordea, bi eragozpen edo alderdi ahul azpimarratzen ditu: 1) argigarri gerta zekiokkeen bibliografiaren ikerketa urria; 2) metodo deduktiboa:

En vez de recoger el mayor número posible de formas sintéticas conocidas y tratar de exponer los fenómenos comunes á todos los dialectos y explicar las anomalías aparentes, el autor se esfuerza en encerrar la conjugación sintética en estrechas reglas gramaticales, confirmándolas con escasos ejemplos de autores antiguos. (RIEV, 8, 1914, 174).

1912an argitaratutako —baina lehenago idatzitako— Arana Goiriren "Clasificación del verbo bizkaino" artikuluan aurki dezakegu aditz trinkoei buruzko Eleizalderen proposamenaren iturburua (O.C., 2347); abandotarraren lan honetan Eleizalde zabaldu eta garatutako teoriaren hazia dakusagu. Honez gain, azpimarratzekoak dira:

a) Esanahi eta morfologiaren araberako sailkapenean ematen dituen azpisail eta atzizki batzuk ("modificativos: *-bijau*", "agregativos: *-au*", "sustractivos: *-indu*", "inclusivos: *-aldu*", "exclusivos: *-katu*" direlakoak aditz eratorrien barruan; eta "posesivos: *-eu*" aditz elkartuen barruan)⁷.

b) Pertsonen araberako aditzaren sailkapenean bigarren pertsonarako ezarri nahi duen paralelismoa: KORTESLAZKOAK: *zeu, zu zago* (usted está), *zubez zagoz* (ustedes están); LAUAK: *eu, i ago/agon* (tú estás), *ijek agoz/agozan* (vosotros estáis).

Ikusten denez, S. Arana Eleizalde baino urrunago doa, atzizki "iratxoak" eta ize-nordain "logikoak" plazaratuz.

Aditz trinkoak zirela eta, Eleizalde joraturiko berritze-ahaleginari (Eleizalderen harako "akaso" hari) segida ematen R. P. Soloeta Dima (1913) arduratuko zen, aditz oro trinkoa datekeelakoa defendituz. Saio honek Urquijoren erantzun zorrotz eta gupidagabea merezi izan zuen:

... El P. Soloeta va más lejos y sostiene "que todo verbo conjugable perifrásticamente, está en

(6) Artean eginkizun zegoen morfologiari buruzko ikerlan osorako konsultatu behareko materialen artean, Eleizalderen hau aipatzen zuen Oñatin 1918an egin zuen hitzaldian.

(7) Ia-ia hogeit urte geroago, Arriandiagak hartu zuen bere gain —maisuaren ikasle gisa— iratxo hauek defenditzeko eginkizuna: cf. Arriandiaga 1931-32.

plena posesión de la sintética".

El autor querrá, sin duda, decir "que estuvo" ó "que debiera estar": porque que no lo está á la hora presente, salta á la vista (...) pero querer desandar lo andado y volver, aunque lo conociéramos, al vascuence del siglo primero de nuestra Era, es tan anticientífico y tan utópico, como pretender que los castellanos vuelvan á hablar el español de hace muchos siglos, es decir, el latín. (*RIEV*, 8, 1917, 176).

Hizkuntza lehengoratzeko bide arriskutsu honetan jardun izan zuten euskalari nagusietako bat Arriandiaga dugu. I. Lakak agerian jarri duenez (ikus Laka 1986a, b, c), haren lanak zordun dira erabat *Izkindearekiko*. Arriandiagak, Eleizalde bezalatsu, gain-behera ikusten du euskal aditza, egunetik egunera jausiago eta desitxuratuago; bizirik eta nahasi gabe iraun duten adizkietatik, "errautsetatik" ekin behar zaio erabateko berritze eta garbitze-lanari. *Euzkadin* argitaratutako bere "La reforma de la Conjugación Euzkérica. Estudio y ensayo". Helburu birekin plazaratzen du: A) denboraren eta ezjakintasunaren poderioz erdoilduta heldu zaigun aditza zeharo garbitzea, batetik; eta B) hau eginez, batasunerako bide bat —euskalkiak hainbeste banatzen dituen zorioneko aditzarena, hain zuzen— urratu, goldatu, beste alde batetik. Azken hau, dena dela, proposamen gisara aurkezten die euskararen berbizkunde mugimenduaren burukideei. Esan bezala, berrituraketak erabatekoa izan behar du eta hiru ardatzen inguruan gauzatu behar da:

...nuestra reforma es radical. Justifiquémosla. Comprende la reforma: 1º restitución de *i* y *zu* a su primitiva condición de pronombres de segunda persona, singular y plural respectivamente, y abolición consiguiente del plural adventicio *zuek* y de la distinción entre pronombres familiar y respetuoso. 2º Unificación del pluralizador en los dialectos vascón pirenaico. 3º Restauración del núcleo verbal primitivo de *izan*, *za*, para todos los dialectos. (100).

1911ko "Les études basques: leur passé, leur état présent et leur avenir" artikulua mamitsuan J. Urquijok ederki seinatzen zuen euskal ikerkuntzaren atzerapenaren gaitza: A) hizkuntzalari atzerritarrei zegokienean, euskararen ezaguera azalekoa, ez behar adinakoa; B) eta bertakoen aldetik, prestakuntza linguistiko eskasa. Kanpoko eta barruko euskalariak elkarren berri jakin gabe zihardutela eta, J. Urquijok *Revista Internacional de Estudios Vascos* ospetsua sortu zuen, aipatu gaitzari konponbidea bilatu nahirik. Bide zientifikoa atzerriko euskalariena (Van Eys, Vinson, Bonaparte, Schuchardt, Uhlenbeck) eta bertako batzuen (Campion, Ithurri, Azkue) zen deustuarraren eritiz. Beste bidea, "sasi-zientifikoa", Astarloaren irakurketa itsu batetik sorturikoa, gehienbat, nazionalista batzuen zen; euskara lehengo perfekziozko, makulagabeko "bere" izate mitikora ekarri nahi zutenei gogor erasotzen die:

Beaucoup de Basques, et tout spécialement les nationalistes, voudraient, en effet, exclure tous les mots d'origine latine et former ainsi une sorte de langue artificielle d'après un système à priori. Il me semble que le problème de la conservation de une langue qui se meurt est assez difficile à résoudre, pour qu'il soit inutile de la compliquer par d'autres problèmes encore plus complexes.

Zazpi urte geroago, Oñatin, aipatu hitzaldiaren antzeko batean ("Estado actual de los estudios relativos a la lengua vasca), euskalaritzaren gorakadaz eta arrakastaz baikor agertu ondoren, Frantziako biltzarrean esanak errepikatzeari ekiten dio. Oraingotan, baina, "euskaltzale" eta "euskalari" bereiztu eta gero, lehenengoei sistema aprioristikoak abandonatzeko gonbitea luzatzen die eta aurrerantzean "linguistika", hizkuntzaren batasun arazo praktikoetatik bereztearen komenigarritasuna azpimarratzen du:

"La causa de esta confusión, aparte de los prejuicios de escuela, está en el diferente punto de vista desde el que miran estas materias *vascólogos* y *vascófilos*.

En efecto: si formáis una lista de todos los que han escrito o escriben acerca de nuestra len-

gua; si leéis sus trabajos, observaréis que los verdaderos lingüistas, a los que cuadra el nombre de *vascólogos*, se interesan como es natural, por la investigación científica de lo que ha sido y es el vascuence, y si alguna vez miran al porvenir, no será, ciertamente, para tratar de influir en su marcha futura. En cambio, los *vascófilos*, en el sentido etimológico de la palabra, es decir, los que cultivan el euskera a causa, principalmente, de su amor a esta lengua, fijan ante todo, su atención en la conservación y perfeccionamiento de la misma, a la que quisieran ver rodeada de todos los honores que acompañan a las lenguas que poseen una rica literatura.

Es de la mayor importancia, a mi juicio, separar completamente en las futuras investigaciones y en los futuros Congresos, ya que no se haya hecho esto hasta el presente, de la Sección consagrada a la lingüística, el estudio de los problemas relativos al porvenir de nuestra lengua, no solamente porque no entran dentro de esa ciencia, tal cual está hoy constituida, sino porque son tales los prejuicios y las ideas erróneas que acerca de ellos se oyen y se leen a diario, que conviene a todo trance evitar, por lo menos que invadan el campo de la investigación científica". (Urquijo 1918: 222).

Handik urtebetera Arriandiagak *El Verbo Vasco familiar y dialogado* liburua berriz ere ekiten zion bere berritze-proiektuaren lehen puntuari, *Izkindeako* proposamena zena hobetsiz eta garatuz. Honek ondorengo iruzkina iradokitzen dio J. Urquijori:

Inútil parece añadir que se declara partidario de la (reforma) más radical, es decir, de la primera: lo único que no se le ocurre es respetar la gramática vasca. Su preocupación principal es la lógica(...)

¡Y decían algunos de mis oyentes, en Oñate, que me había entretenido en refutar teorías que ya nadie sostiene en el país! (*RIEV*, 10, 220).

Izan ere, "laborategiko" garbiketarako, "ebakuntzetarako" jaidurak eta metodo sasi-zientifiko-deduktiboak oso berandu arte iraun bait du gure artean, Urquijo bezalako euskalari teori-birrintzaileak gorabehera. 1920. urtean Campion eta Broussainek argiro ematen digute hizkuntzarekiko jarrera azientifiko eta lehengorakoi honen testigantza:

...de una Academia, cuyos miembros siguen a diversas escuelas lingüísticas, partidarios éstos de la observación y del método inductivo; enamorados aquéllos de los conceptos lógicos y del método deductivo. Levantar un idioma al predicamento de la perfección que en su línea le corresponda, es labor naturalmente hacendera del genio; pero el genio, patrimonio del individuo, no se da en las corporaciones. Alrededor de una mesa tienen campo abierto los juicios individuales, más o menos fundados y atendibles. Suspende el ánimo la gravedad y variedad de cuestiones que pudieran debatirse entre los que se determinasen por el euskera real, y los que propendiesen al euskera ideal, siguiendo las pisadas de no pocos euskeristas modernísimos que manipulan el euskera cual si fuese un sujeto de laboratorio, *anima vilis* de bien intencionadas experiencias. (1920: 14).

Ildo beretik jotzen du Altubek bere Euskaltzaindiako sarrera-hitzaldian. J. Urquijoren irakatsi eta deiari jarraituz eta garai hartako hizkuntzalari entzutetsuenen (Dauzat, Gregoire, Vendryés, Brunot, Meillet, Hovelacque, Müller) irakaspenak ahotan hartuz, gozoz erasotzen die euskara beren gogara aldatu nahi zutenei:

Ezritugu eretxi onetako gure arteko euskaltzale asko: oneek, Vendryés'ek eta Dauzat'ek eta, euren errijetan dituen eskola, teatro, akademi ta abar, euskereirentzat euren eskuetan balitue, elektrika-ari bateri mukur bat kendu bakarrik ez, izkera onen barru-indar guztiak aldu, ezebezataratu eta euskeria katakumatxu bat bezela ezita edonora eroateko moduan leukakeela uste oileukee. Euskaltzale asko ta askok geure uste ta eretsijok, izkuntz jakintziaren irakatsijetatik, urrin, urrin darabilguzala autortu bear dogu [...] (11).

[...] Izkeria, ezta aurretijez eta najzez asmauta erasortutako izakija: gramatika, ezta zentzun-legedijaren irudija, zelan bear dan barik zelan dan ikusiz eraltzko(sic) jakintzia baiño. (Brunot-en

(8) J. Urquijo etengabe arituko zen euskararen berritze eta lehengoratzeko proiektuei aurre egiten; ikus bedi Soloeta-Dima 1922ren iruzkina Urquijo 192 an.

zati baten itzulpena. 12).

Itz baten sorkuna estalgetu dala-ta, itz ori lengotaratzeko beartuak ete-gagoz? Itz batez, edozein itz edo izkerakik, aintxiñago izan eukean eria, oraingoa baiño obetzat, lotsa geijagogarritzotzat artu bear dogu? (16).

Izkeriaren aldi-oroetako erakijak, lotsa bardiña merezi dabe bada; aldi bakotxean, orduantxe daben eria da nagosi, ugezaba, bere buruaren jaube.(...)

[...] euron (hizkuntza indoeuropearren) zaintzailleak eztabe izkeraok lengoetaratzeko asmo zentzunbakorik izan bear dabenik ere uste izaten. Au euskaltzaleon gaitza da bakarrik. (Altube, 1921: 18).

II.- AZKUEREN MORFOLOGIA VASCA BAINO LEHENAGO.

Zientzia-bidean (Urquijoren esapideaz baliatzeko) eta morfologiaren arlora egindako ekarpenen artean, ezingo genuke utzi aipatu gabe —erabat hartuta, morfologia-lana baino areago, lexikografia-ikerlana izan arren— Azkueren *Diccionario Vasco-Español-Francés* (1905-6). Hiztegi honetan jasotzen diren datu eta azalpenak askotarikoak dira, eta hauen artean morfologiari dagozkionak ez dira urriena inolaz ere. Kontuan har dezagun, sail guztietako eratorpen atzizki, aurrizki eta artizikiei ezezik, deklinabide atzizkiei ere, hainbat artikulatu eskeintzen zaizkiela. Artikuluok, euskalki, leku edota idazleen lekukotasunari buruzko xehetasunez horniturik datozela kontuan hartzen badugu, ezin uka daiteke (agian aditz-jokoari dagokionean izan ezik) aski informazio morfologiko eta gramatikal ugaria dakarrela Azkueren lan eskergea honek.

C.C.Uhlenbeck-ek Amsterdameko Erret Akademiaren aurrean irakurritako hitzaldi batean (“Caractère de la Grammaire Basque”), euskararen egitura-ezaugarri zenbait azpimarratzen zituen.

Besteak beste, euskarak elkarketaren bidez hitz berriak sortzeko duen ahalmena oharteraztearekin batera, zenbaitetan hitz elkartua eta egitura sintaktikoaren arteko muga ezartzeko zailtasuna (*idi bat adar handiak* sintagman, esate baterako, *adar handiak* atala, aurreko sustantiboaren kualitate bat adierazi arren, ez litzateke elkarretaren barruan sartuko) eta elkarketa kopulatiboak (“dvandva” izenekoak, hala nola, *aitamak, oin-eskuak, zeru-lurrak...*) nabarmen erazi zituen. Eratorpenari dagokionean, atzizkien ugaritasunaren aldean, aurrizkien urritasuna seinalatzen du.

Deklinabideari buruz hitz egiterakoan hiru ohar jakingarri egiten ditu: 1) euskarak deklinabide bakarra du; 2) zail da askotan kasu eta posposizioaren arteko muga ezartzea; 3) zentzu tekniko estuan, euskararenak -baliabide itsaskorraz baliatzen den adeltik- ez dira benetako kasuak; ohar honen hariari lotuaz, atzizkia izen soilari ez, egitura osoari eransten zaiola oharterazten digu.

Kasu iragangaitza (gaurko absolutua) eta iragankorra (gaurko ergatiboa) berezi ondoren, —lehenago Müller, Schuchardt eta Stempek urratutako bideari jarraituz— aditz iragankorrari buruzko teoria pasibista onartzen du, adizkijetan sartzen diren pertsonaezaugarriei “izenordain iragankor eta iragangaitz” deituz⁹. Ikuspuntu honetatik, bere harridura aitortzen du *nuen* bezalako adizkien *n-* “izenordain iragangaitzak” funtzio “iragankorra” duela ikusterakoan; orobat, osagarri zuzenaren ezaugarririk ezaren aurrean¹⁰.

(9) Edozein modutan ere, ez bide du eztabaida itxiztat jotzen eta kasu iragankor (ergatibo)-dun izenari “subjektua” deitzen jarraitzearen aldekoa da, zalantzak gorabehera. Ibon Sarasolak (1977) azaltzen zuen bezala pasibisten artean, eskutik eskura, termino gramatikalek esanahi desberdinak hartzen dituzte. Hona hemen Uhlenbecken zalantza:

“...Tant que la question n'aura pas été tranchée finalement, j'estime préférable de continuer à employer le terme *sujet* dans la grammaire basque pour le casus intransitivus chez les verbes intransitifs et pour le casus transitivus chez les verbes transitifs. Peut-être ferions-nous mieux d'éviter les termes *sujet* et *régime direct*.” 527. or.

(10) Hain zuzen ere, hauetxek ziren Vinsonek (1894) teoria pasibistari jarri zizkion eragozpenetariko bi.

Hurrengo urtean C. C. Uhlenbeck-ek berak, hitz-eratorpenari buruzko ikerketa monografikoen hastapena (Azkueren hiztegia kontuan hartu gabe, noski) markatzen duen lan interesgarri bat aurkeztu zuen *RIEV* aldizkarian: "Suffixes du Basque servant à la Dérivation des Mots pour servir à la connaissance de la formation des mots en basque". J. Urquijok bere 1918ko hitzaldian, berau hartzen zuen atzizkibideari buruz aztertu eta garatu beharreko lan oinarritzat. Atzizkiak alfabetikoki daude ordenatuta, buruan atzizkiaren aldaera guztiak agertzen direla; aski zerrenda luzeak ematen ditu atzizki bakoitzeko eta beti adibide guztiak ondo dokumentatuta daude: lan honetarako erabili zuen bibliografia bi iturri motak osatzen dute: batetik, idazleak (Axular, Capanaga, Manterolaren *Cancionero Vasco*, Dechepare, Prai Bartolomereren *Euskal-errietako ologueeta*, ..., Garibayren errefrau bildumak, Bonapartek egin erazitako lapurterazko ebanjelioen itzulpenak, Lizarraga, Oihenart, *Refranes y Sentencias*, D'Urte) eta bestetik, zenbait gramatika eta hiztegi (Chaho eta d'Abbadieren *Etudes grammaticales sur la langue basque*, Azkueren *Izkindea*, Van Eysen hiztegia eta gramatika, Gèze eta Ithuriaren gramatikak eta beste). Bistan da, nolana ere, ikerketa honek ez zuela eratorpenaren arloa agortzeko asmorik.

Aipatu beharrekoa, halaber, hizkuntzalari holandarrak hitz-eraketaren arlo berean eta aurrekoaren osagarri gisa egindako beste lan xumeago bat: "Quelques observations sur les noms composés en basque" (1911). Hitz elkarketaren barnean lau sail bereizten ditu indoeuropear hizkuntzetan bezalaxe: 1) "Dvandva" izenekoak: *aitamak, askazi-adiskideak, gau-egunak, buru-bebarriak, goiz-arratsak, izul-inguruak, jan-edanak, jaun-andereak, joan-etorriak, nigar-aubenak*,...

2) "Tatpurusa" izenekoak: *artzan-or, bizi-egun, bibotz-min, buru-bezur, lur-gain, ogi-bibi, mabats-arno, sudur-zilbo*,...

3) "Karmadharaya" ('izena+adjetibo' tankerakoak): *mutil-zabar, neska-zabar, udaberri, ume-zurtz, zori-gaitz, zori-on*,... Izena + adjetiboa, dena dela, egitura sintaktiko hutsa izango da sarri-askotan.

4) "Bahuvrihi" deritzona: *begi-argi, begi-gorri, bekoki-ximur, buru-beltz, esku-motz, larru-xuri, zango-motz*,...

Xehetasunak gorabehera, sailkapen honek, oraindik ere, ez du galdu bere balio eta gaurkotasuna. Euskal esparruan C. C. Uhlenbecki zor zaio, beraz, hitz-eraketaren inguruko ikerketei hasiera eman izanaren ohore eta merezimendua.

Garai honetako A. Leonen artikulu batekin (1911), berriz ere plazaratzen da aditz iragankorren pasibotasunaren auzia. Hiru tesik osatzen dute artikulua: 1) *noridun* adizkietako *-ki-* artizkiaren esanahia —Vinson eta Schuchardten hipotesiari sinisgarri, baina ahula eritzi ondoren— antzinako kutsu inkoaktiboko aditz-joko bati loturik aurkezten digu; 2) aditz jokagarrietako partizipioaren *e-*, *i-*, *j-* aurrizkiak behiala pertsona izenordain baten balioa izango zukeen eta honen aztarna bat ikusi uste du iraganeko *zekarren* bezalakoetan, *-e-* artizkian; 3) pasibotasunaren teoriaren sendogarri, adizki trinkoen analisisa dakar.

Pasibotasunaren alde emandako argumentuez gain¹¹, Leonek indoeuropear hizkuntzetako aditzaren bilakaeraz egindako ikerlanen emaitzak aurkezten ditu, euskal aditz pasiboaren zaharkotasunaren indargarri:

J'ajoute que les récents travaux sur l'indoeuropéen primitif, tels que ceux de M. Hermann Moller, poursuivis indépendamment de toute préoccupation relative au basque, apportent un sérieux appui à la théorie passive. Si, en effet, la conjugaison primitive de l'indoeuropéen est tout entière passive, si le nominatif actuel de ces langues, par opposition à l'accusatif, dérive en partie d'un ancienne instrumental, la théorie passive du verbe basque, étayée de plusieurs autres raisons, n'a plus contre elle de supposer un phénomène isolé et plus ou moins déconcertant, et la construction passive prouverait simplement le caractère archaïque de la conjugaison basque. (Leon, 1911: 491.).

(11) Ikus bedi teoriaren azalpena eta argumentuen laburpena Leon 1911: 489-490. orrialdeetan.

Vinsonen eragozpen biri erantzunez, ausartzen da esatera beste inon baino garbia-
go ikusten dela pasibotasuna iraganeko adizkietan:

Si en effet la thèse que j'ai proposée sur l'affixe pronominal du passé est exacte (et ceci répond à une seconde objection) l'imperfectif se laisse aussi bien ramener que le présent à une interprétation passive. On analyserait alors ainsi des formes comme *zenekarren, nekarren*, etc., *n* par moi (au passé), *e* il (au passé), *karren* "apporté" (...) Le passé différerait essentiellement du présent dans ces formes par interversion des éléments grammaticaux, ce qui ne saurait porter atteinte à la théorie passive. (Leon, 1911: 491).

Vinsonen hirugarren eragozpenari, (alegia, teoria honek, euskarak aditz laguntzaile iragankorra ("avoir") sortzeko sentitu duen premiaren berri emateko duen zailtasunaren eragozpenari) pasibotasunaren teoria bera itxuraldatzen duen hipotesi ausart batez erantzuten dio; izan ere, Leonen interpretazioaren arabera, pasibotasunaren kontua diakroniari, antzinako euskarari legokioke:

Pour lever cette objection, il faut observer "qu'être" et "avoir" sont des auxiliaires relativement tardifs de l'indicatif, et de l'indicatif seulement, et que *leur emploi général dans ce sens date d'une époque où s'était obscurci le sentiment du caractère primitivement passif de la conjugaison dite transitive.* (...) (492)

[...] je crois (...) pouvoir conclure que la conjugaison simple confirme la théorie passive; *les verbes de cette conjugaison ont dû primitivement avoir un sens passif* (ou intransitif) [...] (493; azpimarratua geurea da).

1912ko Leonen erreseina moduko batean J. Urquijok —berriz ere— Schuchardten *Baskische Studien* i irakurri eta aztertzeke dei ozena egiten die euskalariei; berau ez irakurria egotzen dio Leoni eta —berriro!— euskaldun euskalariek teoria pasibistari arretarik ez eskeinia deitoratzen du.

Hurrengo urtean (1913), Urquijoren deiak bultzatuta edo, Akordagoitia izeneko mi-siolari batek Leonek azalduko pasibisten boskarren argumentuaren (*gizonak ekarri duen zaldia/gizona ekarri duen zaldia*) bezalakoetan erlatiboak izan ditzakeen "itzulpen" pasibo eta aktibo) ahultasuna azpimarratzeaz batera, euskal aditz iragankorrek ez duela pasibarik aldarrikatzen du.

Laster erantzun zion Urquijok (1913), pasibisten pisuzko argumentuak zeintzuk ziren argituz. Honez gain, aipagarria da "autoritate-argumentuari" damaion garrantzia, Müller eta Schuchardt bezalako hizkuntzalari ospetsu, entzutetsuen itzalari men egiten diolarik:

Hay, finalmente, otro argumento, del que el Sr. León no habla, y al que, en el caso presente, concedo yo gran importancia: el argumento de autoridad.

Ya sé que, en general, en toda investigación científica, es el que pasa en último lugar, y al que se concede menos peso. Mas no deja de ser cierto que, en Lingüística más quizá que en otras ciencias, la posesión de un severo método de investigación y el conocimiento de lo que ocurre en muchas lenguas del universo, crea una desigualdad enorme entre el afortunado dotado de estas condiciones y el mero aficionado que apenas cuenta con más bagaje lingüístico que el adquirido, sin buena orientación, en pocas horas de trabajo. De aquí que, á mi juicio, deba atribuirse un valor especialísimo al hecho verdaderamente curioso, si hubiéramos de explicarlo por simple coincidencia, de que dos lingüistas de la autoridad y la ciencia de Federico Müller y Hugo Schuchardt llegaran desde campos diversos, é independientemente el uno del otro, á proclamar la misma hipótesis de la pasividad del verbo transitivo vasco.

Urquijok —A. Leonek bezala—, pasibotasuna iraganari zegokion azalpen diakroni-
koa zelakoan, ez dio haintzakotzat hartzen Akordagoitiari bere intuizio linguistikoren
arrazoia:

La teoría pasiva, a su juicio, aun sino hubiera otras razones para refutarla, sería una suposición gratuita, puesto que tanto en los ejemplos aducidos, como en otros que se pudieran aducir, el oído vasco, por lo menos el suyo, no percibe sentido pasivo.

Permitame mi respetable contradictor le diga que la consecuencia no es legítima. De que los vascos actuales no perciban el sentido pasivo de *du*, no se sigue lógicamente, ni mucho me-

nos, que *dut* no haya tenido ese sentido en la noche de los tiempos: como no se deduce del hecho de que los vascos actuales no tengan conciencia de que *dut* es una abreviación de *dadut*, el que *dadut* no sea la forma originaria de *dut*. (Urquijo, 1913: 232-233) (Azpimarratua geurea da).

Are gehiago, Urquijo bere euskal ikasketen behatzaile-ikustokitik atera eta eztabaidaren ur handietara jaisten da besteren (Uhlenbecken) arrazoiak bere ginez:

Los verbos transitivos vascos no tienen más que una voz; ahora bien, si por otras razones (las que antes he citado), podemos colegir que esa voz *era* pasiva, el hecho citado por Akordagoitia más bien parece favorable á la teoría pasiva: porque si la voz hubiera sido activa, lo natural sería que poseyéramos otra voz pasiva correlativa, como ocurre en otras lenguas. (235-236) (Azpimarratua geurea da).

Aurrera baino lehen eta aditzari buruz ari garenez gero, ez genuke utzi nahi aipatu gabe, idazle zaharregandik (iparraldeko XVI-XVII. mendeetako idazleengandik: Deche- pare, Materre, *Refranes y Sentencias*, Garibayren eta Isastiren erretrauak, Oihenarten atsotitzak, Oihenart, Dargaignaratz, eta beste) hartutako adizki trinkoen bilduma bat: Vinson 1912.

Garai honetakoa (1913koa) dugu kasu instrumentalari buruzko eztabaida antzu bezain argigarri eta adierazgarria S. Altube eta I. Mª Echaideren artean. Antzua (honela eritzi zion Echaidek berak bukaeran), eritzi aldatzeari begira, nork bere usteari tinko, temati eutsiko bait dio azken artikulura arte; adierazgarria, sasoi hartako bi bide, bi jarrera erabat desberdinez jabetzeko balio digun neurrian.

Altubek (1913: I) izeki zuen eztabaidaren sua —nahi gabe ala nahita ez dakigula—, *-tzaz* atzizkiaren erabilera modernoa (gaia adierazteko) kritikatu zion Echaidek (1913: I) ikuspuntu desberdinen aitzakiaz eta bere *Subfijación, prefijación y composición en el idioma euskaro* irakurtzeko gonbidapenez erantzuten dio. Altubek, bere aldetik, estutu egiten du: berak mahairatutako frogei, *teoriekin* (!) erantzun diela leporatzen dio aski tonu garratzean. Echaidek, minduta, atek zabaltzen dizkio egiaren bila lagundu behar zukeen eztabaidari. Altubek enbidoa hartu eta defenditzen dituen hiru tesiak argi azaltzen ditu: 1) *-zaz, -tzaz, -taz, -z* atzizkiek esanahi bera dute; 2) lehenengo hirurak izenordain, erakusle eta zenbait adberbiorekin erabiltzen dira; 3) izenen atzizki instrumentala *-z* da (1913: 172.).

Echaidek bi multzo nagusi jartzen ditu: A) *-z, -taz* instrumental hutsak (hau da, ez dira “gaia”, zertaz adieraztekoak), alde batetik; eta B) *-tzaz, -zaz* “derivativo” hutsak (hau da, gaia besterik adieraziko ez luketenak). Lehenengoak ez lirakeke pertsona-izenekin erabiliko, bigarrenak, ordea, bai izenekin, bai izenordainekin. Eritzi honen alde, bi argudio darabil: a) “zenbat funtzio, hainbat forma” da lengoaiaren oinarritzko legeetako bat, harrigarria litzateke salbuespenak higuin dituen hizkuntza batean goiko printzipio hori bortxatzea; b) *-z, -taz* atzizkiak formari begira sail handiago batean, leku eta denbora erlazioak adierazten dituzten atzizkien sailean sartu beharko genituzke; beraz (balio “deribatiboa” onartuta ere), ezin litzezke pertsona izenekin erabil. Honelako auzietan, gainera, zalantzapean jartzen du idazleen autoritatea.

Idazle zaharregandik (J. Etxeberri, Axular, Arrue, Lardizabal, Mendiburu) jasotako hainbat adibide direla medio, lehengo ondorio berberetara heltzen da Altube eta puntuz puntu, zehatz-mehatz joango da gezurtatzen haren hipotesi eta uste erdi ustelak.

Eztabaidan gogoz kontra sartu zela aitortu ondoren, berau bukatutzat edo bukatu beharrekotzat jotzen du Echaidek (1913b: 385.) aski tonu ezkorrean: gauza asko ditu esateko, baina *Euskal Esnalea* ez da holako eztabaidetarako leku aproposa.

J. Saroihandyri (1918), aitortu behar zaio *d-, z-, l-, b-* marka morfologikoak, hirugarren pertsonaren izenordaintzat hartu beharrean, denboraren ezaugarritzat hartzeko adimen argia:

Dans des formes comme *da* (il est), *dago* (il reste), *dathor* (il vient) il n'est personne aujourd'hui qui ne reconnaisse dans le préfixe *d-* le représentant du pronom *il*, faisant fonction de sujet. Nous avons déjà supposé ailleurs¹² et nous supposons encore ici que dans ces formes de troisième personne, aucun pronom n'est exprimé et que la *d-* initial indique le temps du verbe. A notre avis, le présent serait marqué par *d-*, l'imparfait par *l-* et le plus-que-parfait par *s-*, mais pas plus que nos devanciers, nous ne saurions expliquer l'origine de ces lettres qui sont pour nous des caractéristiques temporelles tandis qu'elles étaient pour eux des pronoms de troisième personne.

1920ko hitz elkarketari buruzko lan monografiko batean, Azkuek osatu egiten zuen Uhlenbeckek zenbait urte lehenago egindako lana. Darmestetter-i jarraituz, elkarketa kontzeptuaren muina edo giltzarria elipsian datzala deritza; gauzak honela, Uhlenbecken *mutil-zabar* bezalakoak justaposiziotzat jotzen baditu ere, *abelgorri* hitzaren tankerakoak —elipsi fonetikoak jasan duten aldetik— benetako hitz elkartuak lirateke Azkuerentzat. Egiten duen sailkapen semantikoa, holandarrak ezarritakoei “onomatopeien saila” gaineratzen die; eta sailkapen sintaktikoa, *atzerabide*, *elizarabide...* adibideak aipatzen ditu. Beste alde batetik, elkarketak eragiten dituen aldakuntza fonetikoei buruz ematen duen deskribapen zehatza ere, aurrera-pausotzat hartu behar dugu.

P. P. Astarloaz geroztik behin eta berriro azalera irten izan den eta alferrikako eztabaida akademizista franko sortu izan dituen auzi teoriko bat euskal deklinabidearena dugu; ba ote du deklinabidea euskarak? Gai hau oso gogoko zuten hizkuntzalarietako bat, dudarik gabe, Julien Vinson da. Gauza jakina da Vinsonen lan zientifikoak (beste askorenak bezala, zoritxarrez), zientziaren itxurapean aurkezten diren, baina berez, jakitatearekin zerikusirik izan beharko ez luketen hainbat eritzi, balorazio eta aurreritiz josita daudela. Dudarik gabe, hauetako bat hizkuntzen tipologia hirukoitz zaharrari dago lotua: eritzi honen arabera, hizkuntza itsaskorrek, malgukariak baino beheragoko maila batean leudeke. Guzti honen oihartzuna berehala somatuko dugu J. Vinsonen 1921eko liburuskan:

Ces déclinaisons *n'ont rien de commun avec les déclinaisons grecque et latine*: comme dans toutes les langues aglutinantes elles se font par des suffixes constants [...] (17.)

Le première remarque qu'on peut faire sur l'ensemble de la déclinaison basque, c'est l'irrégularité, la variabilité et l'incertitude des formes. (22.) (Azpimarratua geurea da).

Ez dago esan beharrik direlako “irregulartasun, aldakortasun eta segurtasunik eza” deklinabidearen formetan baino areago, Vinsonek berak hizkuntzari ezartzen dion analisisan aurki litezkeela. Izan ere, deklinabide izenaren azpian erlazio-atzizkiak, posposizioak, edota atzizki ttipigarriak, denak nahasian sartzen bait ditu.

Aditzari buruz idazterakoan ere, ezin dio eutsi bere mespretxuzko balorazioak kanporatzeko irrikari:

Aussi les basques s'extasiaient devant la complexité de leur conjugaison; ils croient naïvement que l'abondance des détails est une preuve de supériorité, alors qu'elle indique au contraire une mentalité imparfaite par le défaut d'ordre, de classification et de généralisation. (24) (Azpimarratua geurea da).

Pasibotasunaren auziari dagokionez, argi eta garbi agertzen du bere burua hipotesi honen aurka:

Mais outre que le basque a un instrumental très précis en z, le verbe ainsi compris serait trop variable. L'irrégularité des imparfaits ne serait pas expliquée et serait même augmentée. Dans la phrase: *nik ikusi-a* l'ordre des éléments serait: instrumental, participe, nominatif. Dans le présent, ce serait: nominatif, verbe, instrumental (il manquerait celui des troisièmes personnes). Dans les imparfaits on aurait instrumental et verbe, sans nominatif et, comme cette forme est la même que l'imparfait intransitif, le nominatif de ce dernier deviendrait l'instrumental de l'autre.

(12) Orri azpiko oharrean argitzen duenez, Urquijori zuzendutako eskutitz batean.

C'est vraiment très illogique. En grammaire générale d'ailleurs, le passif ne s'est formé qu'à une époque secondaire et beaucoup de langues ne l'ont pas, qui distinguent l'intransitif du transitif. (37-38.)

Egia esateko, pasibotasunaren teoria hau gero eta hizkuntzalari gehiago, ospe eta izen handiko ia-ia guzti-guztiak besarkatuz joan ziren; artean, J. Vinson zen garaiko korronte nagusiaren aurka egiten ausartu zen bakarra. Korronte horren lekuko, C. C. Uhlenbeck (1922). Lan hau goragoko Vinsonen aipamenaren azken argumentua (linguistika orokorretik pasibo/aktibo fenomenoaren bilakaera ulertzeko moduari dagokiona) gezurtzera zetorren:

En tout cas, je crois avoir démontré qu'on n'a pas le moindre droit de considérer la construction active comme la manière primaire et la plus naturelle de s'exprimer, et la tournure passive au contraire comme quelque chose de secondaire ou comme un résultat de la civilisation. Les faits que j'ai examinés prouvent au contraire nettement que, pour une certaine phase de développement de l'esprit, la construction passive est la plus naturelle. Dans un cas comme le basque, cette construction, la seule de la conjugaison transitive, survivant à la mentalité primitive d'où tirait son origine, est arrivée jusqu'à une époque d'analyse intellectuelle. Elle y représente, tout comme chez nous par exemple le genre grammatical, un vestige incompris d'un passé très ancien où de lointains ancêtres ne voyaient encore les choses que dans la faible lueur de leur idées préconçues magico-religieuses. (419)

Lehenago deklinabidearen gaira itzuliz, esan behar dugu C.C. Uhlenbeckek (1923), ez duela inondik inora onartzen Vinsonen eta besteren euskararekiko mespretxuzko eritzia; are gehiago, salatu egiten du gartsuki halakoen ikuspegia: haien "itsaskortasun" etiketaren azpian izkutatzen diren eritzizko konnotazio txarrak jartzen ditu agerian:

Es casi un lugar común en escritos lingüísticos que la lengua vasca con sus numerosas formas nominales y su sinnúmero de formas verbales no posee flexión, propiamente dicha, en el sentido que se da a esta palabra en las lenguas indo-europeas y semíticas. Hombres afamados como *Schleicher* nos lo han asegurado; otros muchos han ido repitiéndolo en todos los tonos; hasta el mismo señor *Vinson*, a cuya consagración incansable a los estudios vascos, rendimos pleito homenaje, no cesa de manifestarnos esto a cada momento.

Pudiéramos encogernos de hombros y decir: ¿Qué importa al fin, si se quiere dar al sistema morfológico del vascuence el nombre de "flexión", o si se quiere designar las formas de esta lengua, con su asombrosa abundancia de ellas, como "conglomerados aglutinativos"? Efectivamente, podríamos dejar a un lado la cuestión terminológica, *si no estuviese unida a la terminología una apreciación de hecho y si la denominación de "conglomerados aglutinativos" que se quiere dar a las formas del vascuence, no las colocase en un nivel más bajo, presentándolas como de orden inferior al término de "inflexiones", usual en las gramáticas indo-europeas y semíticas*. Los que pretenden negar al vascuence y a otros idiomas de semejante estructura el nombre de "inflexional", consideran esta expresión como nombre honorífico, demasiado bueno para verse aplicado a tales lenguas; ven en la flexión algo característico de un desarrollo progresivo, aún no alcanzado por lenguas como la vasca. (32) (Azpimarratua geurea da).

Uhlenbeckek —Pedersen en autoritatea bere alde duela—, hizkuntza malgukari eta itsaskorren artean batzuek ikusi nahi duten mugari, labankorra ezezik, fikziozkoa, alegiazkoa eta erazi beharrekoa ere baderitzo. Gainera, euskarak ere, badu "flexioa" ("hitz batek erlazio sintaktikoen arabera izan ditzakeen forma aldakuntzen paradigma"ren zentzuan); izan ere, baliabide itsaskor batez gauzatzen den flexioa izango litzateke euskararena. Bukaera ematen dio hitzaldiari esanez, deitura huts batek ez diola nobleziatzeko titulua ez kentzen, ez ematen euskarari.

(13) Urte asko lehenago (1908b: 403), ez zuen inolako eragozpenik jarri —Schuchardtekin batera— euskararen deklinabidea indogermanikoarena bezalakoxea zela onartzeko: "Con mucha razón dice sin embargo Schuchardt (pag. 13), que entre la declinación del vasco y la del indogermánico, no existe una diferencia esencial y que en la aglutinación no se debe ver un signo necesariamente constante de las lenguas, sino solamente un estado que pudiera llamarse de agregación".

Altubek eta Echaidek 1913an kasu instrumentalari buruz izan zuten eztabaidaren antzeko bat gertatu zen 1922. urtean Eguskitza eta Azkueren artean, *bai* eta *ez* hitzen idazkera zela eta. Eguskitzak, ohitura eta usadioren kontra, bi hitz horiek (*bai*, baiezatzeko *ba-* aurrizkiaren orde) beti aditzetik bereiz eta oso-osorik idazteko berrikuntza proposatzen du; Azkue, literatur tradizioa, herriko hizkerarenganako errespetua eta direlako hitz horien "aurrizkitasuna" azpimarratuz jazartzen zaio. Hark logikari, anbiguotasuna apurtzeari begiratzen dio; Azkuek herriaren eta tradizio literarioaren usadioari¹⁴.

Ikusten denez, "osozale", anfibologiaren etsai amorratuen eta logikazaleen berritzegogoa ez zen berandura arte iraungiko.

III.-AZKUEREN MORFOLOGIA VASCA (1923-24-25).

xx. mendeko morfologiaren inguruko euskalaritzari buruzko saio batean, Azkueren *Morfologia Vasca* bezalako lan gaitz batek, ezinbestean, ohorezko lekua eta hizki handiak merezi izatea ez da harrizko gauza. Izan ere, gaurko eguna arte euskalari asko eta askok edan izan dute probetxu handiz lekeitiarraren heldutasuneko sistematizazio-lan mardul honetan. Beraz, gaia agortzeko inolako asmorik gabe, liburu honen ezauzgarri batzuk —gehienbat, Tovarrek eta Mitxelenak erakutsitakoak— azaldu eta azpimarratzera mugatuko gara.

Lan hau, artean sortu berria zen Euskaltzaindiari, euskal gramatika bat sortzeko egin izan zitzaizkion eskakizunei erantzutearren burutu zuen Azkuek. Lehenengotan —Eleizalde bultzatuta—, euskal hizkiei buruzko atala idatzi zuen eta gero honi, halako osotasuna eman nahirik, gramatika kategoriei buruzko atala erantsi zion, material guztiak "morfologia" izenburupean aurkeztuz. Esan beharra dago lan hau ez dela guztiz bakarrean egina, eztabaidaren fruituaz aberasturik bait dator: atal desberdinak burutu ahala, Azkuek irakurri egiten zizkien euskaltzainei Akademiako bileretan, oharra egin zizezaizkieten. Gerora, Euskaltzaindiak bere gain hartu beharreko eginkizunaren —gramatika oso bat sortzeko asmoaren— zutabe gisa eman zuen Azkuek bere lan handi hau.

Morfologia euskalaritzaren urrezko garai baten, aldi emankor baten barruan kokatu behar dugu: euskalaritza zientzia-bidean barrena —Urquijok esango zukeen moduan— abiatua zegoen, atzerriko eta bertako hizkuntzalari ospe handikoen ekinari, Euskaltzaindiaren sorrerari eta *RIEV* bezalako aldizkari bati esker; honelako ingurune historikoan jaiotzen da *Morfologia*.

Egilearen produkzioaren bilakaerari gagozkiola ere, heldutasuneko fruitutzat (Tovar 1966: 73) jo behar dugu Azkueren lan hau: *Diccionario Vasco-Español-Francés* egin orduko aski eskarmentaturik eta damaturik zegoen bere gaztaroko gramatikaz; harrezkero, herriaren eta literatur tradizioaren lekukotasunak hartuko ditu lema edo gidaritzat bere jardura linguistikoa. *Izkindeako* Azkuek ez zuen bigarren eskutik eta zeharka baizik ezagutzen Bonaparteren lana; zer esanik ez, artean ez zuen Schuchardt eta beste hizkuntzalari askoren berri. *Morfologiako* Azkuek printzearen obra ezezik, garaiko euskalari atzeritarrenak ere (Lacombe, Schuchardt, Uhlenbeck, Van Eys) ezagutzen ditu¹⁵.

Izan ere, alderdi askotatik begirata *Morfologia*, *DVEF* lan eskergaren kumetzat har liteke; izpiritu berberaz daude jantzita biak: datuaren leku-zehaztasuna, herriko

(14) Oraingoan, behintzat, badirudi zerbaitetarako balio izan zuela eztabaidak, azkenean Eguskitzak atzea egiten bait du bai osorik idazteko proposamenean (ikus Eguskitza 1922: II).

(15) Zehaztasun gehiagorako, Morfologian bertan ikus daiteke "Índice de Autoridades" delakoa, 2. liburukia, 807-823. or.

hizkeraren lehentasuna idazleenaren aldean, idazle zaharren lekukotasunari damaion garrantzia, euskalkien iraganeko batasunaren ustea, kalkoari dion gorrotoa,...izango lirakeke bietan errepikatzen diren ezaugarri nabarmenetako batzuk.

Morfologian —ez gaitezen ahaz liburuak daraman azpittuluaz: “Gramática básica *dialectal* del Euskera”—, orduko hizkuntzalaritzako korrante baten isladapena ikusten dugu nagusiki: dialektologiarena, hain zuzen ere. A. Tovarek erakutsi izan duenez, Azkue dialektologiaren sortzaile den Gilliéronen belaunaldikoa da; jaiera hau, herriaren autoritatea goraiatzeko duen erromantizismo berankor batez oratuta bezala azaltzen zaigu.

Garaiko atzerriko euskalarien ikerlanen aldean, Azkuerenean harritu egiten gaitu diakroniak hartzen duen toki meharrak; izan ere, lan honek ezer gutxi dauka hizkuntzalaritza historikoaren metodotik. Schuchardt bezalako konparatista batentzat, esaterako, linguistikak zerbait azalduko badu, zientzia izango bada, alegia, noraezean, ezinbestean diakroniari lotu beharko zaio; bestela ere ibil daiteke, baina beti ere, ur azaletik, aztergai duen objektuaren muinera iritsi gabe. Zentzu honetan eta diogunaren sendogarri, hona hemen Gothako maisuaren hitzak:

Hace unos veinte años recogió Uhlenbeck cuidadosamente de la literatura los sufijos nominales vascos y nos los presentó ordenados alfabéticamente. Ahora, Azkue, del tesoro de conocimientos que ha ido acumulando desde la niñez y sus largos años de observación concienzuda, nos ha proporcionado una rica exposición de ellos. *Azkue se acredita de profundo conocedor del idioma y un evaluador lingüístico de fina sensibilidad, pero sin especial inclinación por adentrarse en la mina profunda de la investigación lingüística. Prefiere pasearse por las verdes campiñas de su patria y recoger aquí y allá florecillas que distingue según su costumbre con cariñosas calificaciones: linda, lindísima.* Pero hasta tanto que a los olorosos ramilletes no se les haya asociado un catálogo alfabético, me será a mí muy difícil, al menos desde mi punto de vista genético, sacar provecho de esa riqueza. Yo no sé lo que Azkue piensa de mi ensayo dedicado a los sufijos nominales románicos en vascuence, acerca de los cuales yo mismo he dejado traslucir mis reparos en casos aislados. (Schuchardt 1951: 564) (Azpimarrata geurea da).

Baliteke kasualitate hutsa izatea, baina guk dakigula, gure artean Saussurerean *Cours de Linguistique Générale* aipatzen duen lehena Azkue da (*Morfologia*, 2, 6, 41, 43. or.). Gauza ezaguna da Saussurek, sinkronia eta diakroniaren ardatzak bereizterakoan analisi sinkroniko eta diakronikoa bidezko eta elkarren osagarritzat jo bazituen ere, linguistikaren egitekoa definitzerakoan lehendabizikoari lehentasuna ematearen aldeko eritzia agertu zuela. Hain zuzen ere, iturri honek zerikusia izan lezake *Morfologiaren* beste ezaugarri nabarmen batekin, sinkroniari berebiziko arreta eskeintzearekin, alegia. Hau egia izan arren, nekez har genezake *Morfologia* hizkuntzalaritza sinkronikoaren emaitza, fruitu edo paradigmatzat.

Schuchardt bati ulergaitz gertatu arren, *Morfologiari* ezin zaio ukatu “ikerketa linguistikokoaren” estatua, ohorezko titulu horren jabe bakarra hizkuntzalaritza historikoa bailitzan. Ez, inola ere ez; lan hau ere bada hizkuntzalaritzaren emaitza, ikuspegi “pankronikoa” darabilen hizkuntzalaritzarena, hain zuzen. Iraganak orainak bezainbeste balio du etorkizunari begira eta zentzu honetan, sarritan, maila berean jartzen dira arkaismoa eta garaiko lokalismo bixia, denboraren ardatzak muntarik ez bailuen.

Izkindean ez bezala, oraingoan Azkuek ez du bakarrik egin nahi bidea; hau dela eta, gehienetan gai bati lotu baino lehen, Europako hizkuntzalari garaikide ospetsuenen “tresneria” teorikoaz jutzen du bere berbaldia: *Morfologiaren* lehen atala edo liburua *hizki* kontzeptuaren inguruan dago egituratua, beraz, arlo honetan sistematizazio eta sailkapen lanari ekin baino lehen, zenbait termino eta kontzeptu argitu beharrean aurkitzen da: “atzizki” terminoaren definizioa, Saussureri hartzen dio (Schuchardtek aholkatutako Elisa Richterrena kritikatu) (2. or.); hitzaren osagaiak Meilleten laguntzaz identifikatzen ditu (“erroa, atzizkia eta desinentzia”) “desinentziaz” ematen duen defi-

nizioaren eznahikotasuna azpimarratuz (5. or.); “tema” terminoa Schrijnen-i hartzen dio (6. or.) eta “desinentzia”rena Saussureri (“uno de los lingüistas modernos más acreditados, la define así...” 6. or.). Euskararen bereizgarri den “atzizkitasuna” azaltzeko, berriz ere, Saussureren “sintagma” kontzeptuaz baliatzen da (43. or.) eta desinentziari buruz, euskarak holakorik ba ote duen galderari baiezko erantzuna ematera makurtzen da (6-8. or.); berriz helduko dio gaiari deklinabideaz mintzatzerakoan eta orduan ere, eritzi bereko azaltzen da Schuchardtekin batera:

Schuchardt en su estudio de la declinación ibérica, dice: siempre me ha causado cierta extrañeza la afirmación de Van Eys, a saber, que el vasco no tiene declinación y que emplea sufijos en vez de casos —como si éstos no fueran sufijos— y que se sirve también de preposiciones. A fe que no sabría decir cuál es la diferencia esencial que existe entre el vasco *izen, izen-alaba, alabai* y sus sinónimos latinos *nomen, nominis-filia, filiai* (dat), mientras que el romano *du nom, a la fille* se diferencia notablemente de ambos.

Indudablemente la declinación vasca no es igual a la de las lenguas clásicas. En la nuestra, el tema queda siempre intacto, y los sufijos que lo constituyen quedan por lo mismo más en relieve que los de aquellas lenguas, *sin que por esto dejen de merecer la denominación de desinencias. Su categoría gramatical es la misma, idénticas son sus funciones.* (283) (Azpimarratua geurea da).

Garaiko hizkuntzalarien lanak lagungarri suertatu bazitzaizkion ere, Azkue ez zen getratuko haien mendeko edo esklabu; aitzitik, eritzi-independentzia handiz jokatzen du iturriak erabiltzerakoan. Gorago ikusi ahal izan dugunez, Azkuek ez dio hainbesteko garrantzia ematen autoritate-argumentuari: badaki bibliografiako definizioen artetik bera gehien asetzen duena hautatzen, autoritate-printzipioari itsu-itsuan jarraitu gabe. Heldutasun berbera erakusten du hizkuntza bakoitzean gramatika kategoriak identifikatzeko zailtasunaz (385) edota inguruko hizkuntzetan “adberbioaz” eman ohi den definizioaren desegokitasunaz (454) mintzatzen denean.

Morfologia edonondik zabaldu eta irakurtzen hasteaz batera, datuen ugaritasunaren ugaritasunaz txudituta geratzen da irakurlea; izan ere, ikaragarriko datu harrobia da Azkueren lan hau: garai guztietako idazleen pasarteak, eskuizkribuak, umeen eta mutikoen hizkerari buruzko oharra, herriko kantak, lehengo ohitura zaharrekin lotutako esapideak, Lekeitioko hizkeraren zertzeladak, Mundakako bitxikeriak edo bere ama mundakarrari entzundako hainbat esaera, han eta hemen egindako osteratxoetan jasotako erantzunak, e.a. Bestalde, datu ugaritasuna ez doa zehaztasunaren edo fidagarritasunaren kaltetan; oro har, *Morfologiako* datuak zuzen eta zehatzak izan ohi dira.

Bonaparte printzeaz esan ohi dena, hau da, materialak sailkatzeko dohai aparta zuelakoa, berdintsu esanenez lekeitiarraz, baina oraingoan kalitate horri, datu txikitxoak hurbil hurbiletik behatzeko ahalmenari, osotasunaz jabetzeko ikuspegi orokorrarena eranstea ez litzateke gehiegizko ausardia izango. Izan ere, Azkuek badaki datu niniñoen haruntzagoko teoriaren alorrera igarotzen. Hau ikusi ahal izateko, *Morfologiaren* lehenengo liburuaren taiukera arretaz aztertzea besterik ez daukagu: lehenengo kapituluaren nozio orokorrez dihardu, bigarrenean aurrizkibidearen murriztasuna eta artizkiak azaldu ondoren, berak “semantikoa” deritzon —baina izatez morfologikoa edo gramatikala den— atzizkien sailkapen zazpikoitza azaltzen digu: 1) “tema” sortzekoak (“fundamentales”), 2) izen, adjetibo, aditz edota zenbatzaile eratorriak sortzekoak (“derivativos”), 3) graduatzaileak (“graduativos”), 4) adberbioak sortzekoak (“adverbiales”), 5) determinatzaileak (“determinantes”), 6) deklinabide atzizkiak (“declinativos”), 7) juntagailu funtzioak (“conjuntivos”); hauek bakoitza, bere aldetik, azpisail txikiagoetan banatzen da gero. Banaketa honen arabera dago egituratua liburu. Sailkapenaren alderdi honi gagozkiola, *Morfologia* erregela eta kartaboiz egindako lana dela deritzogu: forma bakoitzak bere tokia du plan orokorrean. Gramatikaren ikuspuntutik, hainbat datu eta formari dagokionez, lan honek DVEFen aldean markatzen duen aurrera-pausoa datuaren berritasunean barik, datu horren sailkatzean ikusiko genuke.

Esandakoa osatzeko esan dezagun liburu osoan zehar garrantzia handia eman zaiola erizpide sintaktiko-morfologikoari: alde batetik, lehenengo atalaren ardatz bihurtzen den sailkapenaren bidez; beste aldetik, atzizki bakoitza hartzeko gai diren temen gramatika-kategoria ezarritz.

Morfologian euskalkietako datuen bilketa, batzutan, etorkizuneko hizkuntza idatziaren batasunari begira dago eginda: ekialdeko *-ek* ergatibo plural markaren erabilera gomendagarritzat jotzen duenean (326), esate baterako. Schuchardtek maltzurkeriaz dioen bezala, Azkue forma linguistikoen "kalifikatzaile" aparta da ("vocablo lindo, lindísimo", "ramplona - *tikan*", "empalagoso *neregatikan*", "recomendable *-gaz*", "perturbadora conjugación familiar"...); garaiko "ogibidezko" hizkuntzalariak ez bezala, ezin da inola ere mugatu gertaera soilak jasotzera: datuarekin batera, harekiko gustoa edota biguina han eta hemen agertuko digu, eritzia kanporatu gabe geratu ezingo balitz bezala. Balorazio guzti hauek —hizkuntzalaritzatik eta gramatikatik kanpo behar luketen aurreritziak izanda ere—, dudarik gabe, aski adierazgarriak iruditzen zaizkigu gehienetan Azkuearen batasun-egitasmoaren nondik norakoak igarri ahal izateko. Izan ere, batasunera iristeko, Azkuek uste osoa zeukan jarrita, gipuzkerari beste euskalkien "edertasunak" txertatzeko asmoaren egingarritasunean¹⁶.

A. Tovarrek (1952) erakutsi zuenez, Azkue, errealitate linguistikoaren behatzaile eta kalifikatzaile aparta ezezik, arauemaile ere bada. Ikus ditzagun adibide batzuk:

a) Ez du bat ere gogoko aditz izenetako *-tze* forma, *-tu* bukaerako partizipioetatik eratorrietatik kanpora:

Los nombres derivados con el sufijo *tu*, originado, según parece, del supino latino, se hacen nombres verbales mediante el sufijo citado *-te*, engendrando de este choque *tu+te* la linda partícula *tze*, mucho más linda y simpática si no usurpara su asiento en muchas ocasiones a su madre *te*. *Apurtzea* "el desmigajar" es más sonoro, sin duda, que *apurtutea*; pero *ibiltzea*, *etortzea*, *eskeintzea* son degeneraciones de *ibiltea*, *etortea*, *eskeintea*. (54. or.)

Te, (*tze*, *ta*, *keta*). Como derivativo abstracto su tema es siempre un verbo infinitivo y todo verbo infinitivo. Según el elemento final del verbo, así se usa *te* o su variante *tze*. El dialecto B es el más refractario al uso de *tze*. En cambio los otros dialectos abusan de él, pues nació del choque de *tu* (quinto caso del paradigma) y el derivativo *te*. (71)

b) Ez du bizkaierazko *-tenen* erabilera onartzen norabidea adierazteko:

Hay en dialecto B una locución imperfecta que tal vez arranque del modismo precedente. Consiste en valerse de *ten* por *tera* en frases como "ir a comer" *yaten yoan* por *yatera yoan* (73).

c) Ez du begi onez ikusten *eraginen* erazle-erabilera, "osagarria+egin" aditzetatik kanpora:

Que sin duda por confusión se usa este *eragin* como si fuera sinónimo no sólo de *erazo*, *arazi* sino aun del infijo *-ra-*, diciendo, por ejemplo, *kendu eragin* por *kenerazi* hacer quitar, *ikusi eragin* por *erakusi*, mostrar, hacer ver. (183. or.)

También se oye acompañando a verbos infinitivos: *ulertu eragin* hacer entender (Añib. *Esku*. 1-14), *ezagutu eragin* hacer conocer (Bart. *Icas*. II, 270-21). *No es éste su verdadero puesto*, sino el anterior. (506)

d) Gaitzetsi egiten du mugatzailearen erabilera bokatibo singularrean:

Ya de unos años a esta parte se nota en muchas comarcas una invasión de este elemento determinativo, paciente de la declinación, hasta en el vocativo. En vez de llamar a uno *gizon*, *zatoz lagun-artera* dicen muchos *gizona*, *zatoz...* (265).

(16) Urte batzuk lehenago (Azkue 1917) eritzi horretakoa zen eta uste horretan segituko du beranduago arte. Hona hemen aipatu *Pronuario* horretako hitzak: "Habrà que supli, naturalmente, sus *deficiencias* con elementos de otros dialectos. Sirva de ejemplo el sufijo *-tzu...*"(xii. or.)

De este hecho, de usarse como vocativo plural el artículo *ak* parece venir, por imitación, el uso del artículo *a* en vocativo singular, *aunque indebida e indudablemente contra el genio de la lengua*. (268)

e) Gaitzetsi egiten du *gainean* posposizioaren erabilera, gaia edo “zertaz” galderari erantzuteko:

Acertado estuvo Duvoisin al traducir aquel pasaje evangélico *qui edificaverit domum suam super arenam* (Matth.VII-26) *legorriaren gainean etxea egin duen...etc., pero incorrecto* al traducir “je voudrais que vous disiez quelque chose sur certaines animaux” *nabi nuke zerbait erran bazineza abere batzuen gainean* (*Dial. basq.* 3). Como incorrecto estuvo Cardaberaz al decir *onen gañean* A. Larramendi *aserrezko dago* sobre esto está irritado el P. Larramendi (...) Sucede a nuestros escritores que piensan por lo general en castellano o en francés y traducen “sobre esto” (aunque signifique “de esto”) *onen gañean* (320).

f) Altubek bezala, soziatiboari ez dio onartzen balio instrumentala (321).

g) *bear izango dau* hobesten du, *bearko dau*-ren aldean (767-769).

Guzti hau ikusi ondoren, lehen egindako baieztapen bat zehaztu beharrean aurkitzen gara: herriak beste inork eta beste ezerk baino itzal handiagoa merezi du hizkuntza kontuetan, baina azken finean, aginpide hori lekukotasun hutsera mugatzen da; Tovarren hitzez esateko, herriaren aginpidea lekukoarena da eta ez legegile edo arauemailearena. Herria hitza erruz darabil Azkuek *Morfologian* (hura goraiatzen deneko iruzkinak ez dira falta: “el pueblo, como generalísimamente sucede, tiene de su parte la razón” (166), baina horrek ez gaitu engainatu behar: herriaren autoritatearen gainetik, “behar lukeenari” egokitzen zaion eritzi garbizalea nagusitzen da sarri-askotan *Morfologian*.

Aipatutakoez gain, badira *Morfologian* aurreritzi dexente. Atzizki bakoitzak bere arlo semantiko zehatz eta erabat zedarritua duelako eritziari eusten dio, kasurako, A. Dauzaten baieztapen zuhurra (“Dans aucune langue, un suffixe n’a et ne peut avoir un champ d’action rigoureusement déterminé”) gezurtatzeko ahaleginak egiten dituelarik (2-4. or.); oraingoan, Azkue —behialako durangar apologizalea bezalatsu— maite duen hizkuntzarenganako perfekzio eta garbitasunezko nahikunde baten mendeko gertatzen da. Dena dela, ez da hau *Morfologiaren* alderdirik ahulena edo kritikagarriena, gure kasuan atzizkiei buruzko uste horrek ez bait dakar berekin gehiegizko ondorio praktikorik. Eguskitzari, bera ez zela “osozale”, “herrizale” baizik gogoraerazi bazion ere, eta Azkue teorikoa, hizkuntza lehengoratzeko asmoaren zentzugabekeriak Altuberekin bat bazetorren ere, Azkue pragmatikoa ez zen iritsi —ez heldutasunean ezta zahartzaroan ere— gaztetako joera lehengorakoiarekiko lotura erabat haustera. Mitxelenak (1970) zeharbidez eta parentesi moduko batean adierazi zuen bezala:

En otras palabras, *la actividad de Azkue, que nunca se vio enteramente libre —y otra cosa habría sido sorprendente en su país y en su tiempo— de un cierto “reconstructivismo” o “creacionismo”, llevó en su juventud la tendencia a combinar libremente elementos de sistemas distintos y a realizar ciertas posibilidades que le parecían estar implícitas en la estructura de la lengua, aunque ésta jamás se hubiera cuidado de realizarlas, hasta un extremo que después, poco después en realidad, hubo de parecerle excesivo. Azpimarratua geurea da.*

Altubek *Observaciones al Tratado de “Morfología Vasca”*n azaldu zuen bezala, aditzarena da lan honetako zatirik ahulena; eta ahultasuna ez zaio zor datuen fidagarritasunari, datuen gainean oker eraikitako teoriari baizik. Aditz trinkoei buruzko datuak ez dira berak asmatuak inondik ere; alderantziz, idazleen lekukotasunaz baliatzen da aditz trinkoak erakusteko (700). Baina artean sinesten zuen aditz trinkoak izan zitezkeen multzoa mugatzeko emandako azalpenean:

En *Euskal-Izkindea* (§ 479) se dió una razón de por qué unos verbos tienen conjugación y no la tienen otros. “Los verbos conjugables sirven para expresar *ideas momentáneas* (de presen-

te); los verbos inconjugables no tienen ideas momentáneas y no pueden expresarlas". (...) (509)

Aditz-joko alokutiboari (588-601. or.) hartu zion ezin-ikusi grinatsua ere (ikus Alberdi 1986: 176-186), ez da ahaztekoa; zaharkotasun laburreko izateaz gain, lehengo aditz-jokoaren garbitasunari begira nahaste-sortzaile gertatu delako uste itsuan, noiz-nahi eta nonnahi haren eraginezko triskantza edo hondamena ikusi uste du: *jat, jator, diot...* tankerakoetan hitanozko adizkien eragin zornatsu, pozointsua identifikatzen du setati, behin eta berriz.

"Ultrabizkaiera" edo "hiperbizkaiera" deitu izan den horretatik ere, badu zerbait baino gehiago *Morfologiak* (ikus Zuazo 1989); Azkuek *z* hartzen du bizkaieraren pluralgile bakartzat, eta it gipuzkeratik kutsatutakoa bailitzan aurkezten:

Los pacientes de plural, correspondientes a los pronombres *gu, zu* con *zuek* y un grupo cualquiera de tercer grado, exigen una característica especial, la de pluralidad objetiva. *En dialecto B es siempre z*, menos algunas flexiones que se han de citar. Exceptúanse: 1ª las flexiones *gara* somos o nos hemos, *zara, zare* y *dira*. Con el primero y cuarto se oye, sin embargo, la *z* en varias zonas de B y G: *garaz*, muy poco, y *diraz* mucho. (543)

zaudaz, zauz, zauguz, zaeuz, ... etcétera. En estas cuatro últimas variantes se ha introducido en muchas zonas la característica *no bizkaina it*; (688)

La característica de pluralidad objetiva *es en B z siempre y con todo núcleo*, ya sea de verbo auxiliar o no auxiliar, transitivo o intransitivo.(...) Este elemento *it* se ha introducido mucho en el auxiliar transitivo bizkaino que ahora se expone. Solo conozco una zona, la de Zigoitia, en que no se oye una sola flexión formada con tal característica. (689)

Beste horrenbeste esan beharko *nor-nori-nork* saileko *dau-* hautaketari buruz: idazle zahar guztiek *deu-* erabili izan dutela oharterazi ondoren (703), *Izkindeaz* geroztik zabaldu eta onartutako berrikuntza, gomendagarriagotzat jotzen du (702-703). Oraingo honetan ere, uste falsu batean dago oinarritua hautaketa, *deu-*, *dau-* formatik eratorritakoa delako ustean, alegia (616).

Gauzak honela, mesfidantza sortu arren, ez zaizkigu hain harrigarriak irudituko *Morfologiako* paradigmak: *izan* aditzaren indikatiboko *nor-nori* sailerako *dakit, dakizu, dakio, dakigu, dakizue, dakioe* bezalakoei, ("normal, hildakotzat" jo ondoren), lehentasun osoa ematen zaie, —"anormal", "general"!!! adjetiboa merezi duten— *jat, ja tzu, jako, jaku, jatzue, jake* forma arrunt eta zabalduen gainera:

Al lado de las *viejas* flexiones, se expondrán las *degeneradas*, pero sólo con el elemento *ja* (*da d* gangardunaz idatzita), para que el lector deduzca que esa entrometida sílaba suena, según las zonas y tal como se ha dicho, *da-dxa-txa-ja*. (637)

Aipatu aurreritzi eta teoria oker guzti hauek, aditzari buruzko atalaren fidagarri eta sinesgarritasunaren kaltetan doaz:

...Azkue, y en general todos los reconstructores del verbo vasco, tratan de eliminar a toda costa las irregularidades del sistema y ponen para ello en el origen un verbo perfectamente "lógico", es decir, regular. (...) Añádase para proceder con justicia, que Azkue, como los demás, cayó en este pecado al tratar del verbo, no del léxico. De ahí procede el vicio radical que quita valor a la segunda parte de su excelente *Morfología Vasca* (1923), compensado en parte por el apéndice que dedicó al verbo guipuzcoano (1932). (Michelena 1970: 20-21).

Okerrak oker, eznahikotasunak eznahikotasun, gaizki genbiltzake, orain —denborak ematen digun ikuspegi zabalagoari esker igar diezazkiokegun akatsak direla eta— *Morfologia* bertan behera utzi nahiko bagenu; lan hau bere garaiko hoberenen kidekoa da, bai akatsetan eta bai handitasunean ere. Ezin baztertuzko iturri eta harrobi gertatu izan zaie azken belaunaldietako euskalari guztiei, eta aurrerantzean ere, gaintutzat jo uste izan arren ere, ez genuke inola ere irakurri gabeko liburuen apaletan egotera kondenatu behar.

IV.- 1925-1936.

Arestian ikusi dugun bezala, *Morfologiak*, artean Euskaltzaindiak egiteko zeukan gramatika oso eta arau-emailearen hastapen gisara sortua zen aldetik, ezin zuen alboratu kutsu eta izpiritu normatiboa. Neurri batean izpiritu berberaz dago burutua aldi berekoa dugun atlas linguistiko modukoa, *Erizkizundi Irukoitza*: herriko erabilera ezagututa, Euskaltzaindiak hainbat erabaki sendo hartu ahal izango zituen hizkuntza idatziari begira¹⁷. Sasoi beretsukoak eta egile beraren fruituak izanik, ez zaigu inola ere harrigarri gertatuko han eta hemen auzi berberak azaltzea.

Morfologiaren atalari gagozkiola, azpimarratzekoa da deklinabideari eskaintzen zaion arreta berezia: lehenengo galderak Echaide eta Altubek izandako eztabaidaren oihartzuna dakarkigu; Arana-Goirik plazaratutako *-e* loturazkoaren (*egunean* ala *egunan*) auziari dagokio hamalagarren galdera; hamabost eta hamaseigarrenean *-ai* eta *-au* diptongoez bukatzen diren hitzen deklinabideaz galdetzen da; hamazazpigarrenean genitiboaz mintzatzen da eta hemeretzigarrenetik hogeitabigarrenera bitartekoak *n*, *l*, *r*, *s*, *z* bukaerako leku-izen berezien leku-denborazko kasuetako morfonologiari ("*-ko* tras *n*; *-tik* tras *n*,...") daude lotuak; hirurogeigarrena mugagabearen erabilera kasu markatu batez ari da (*mezatarra* ala *mezara*?) eta azkenengo galderetako batzuk erakusleen deklinabideari buruzkoak dira.

Forma arkaikoez utzitako aztarnen bilaketa ere ez da falta (*-rean* ablatibo zaharra-rena, kasurako) eta beste zenbaitetan oso gustoko dituen eratorpen atzizki batzuen isoglosak ezartzeko asmotan egiten du Azkuek galdera (*-tzuk* eta *-gu* atzizkiei dagozkienak, esaterako).

Aditzari dagokionean, urte batzuk lehenago Eguskitzarekin izandako eztabaidaren ("*Bai* ta *ez* aditz aurrean") zantzia ikusten dugu berrogetasei eta berrogetazazpigarren galderetan; *jat* eta *zait*-en ustezko forma zaharren (*dakii*) aztarnak bilatu eta *Morfologiako* okerreko etimologia sendotzeko asmoz dago jarrita berrogeitabederatzigarren galdera. Hirurogeitabigarrena, orobat, *behar*, *nabi*, *obi*, *ahal*, *ezin*, *gogo*, *uste* formekin erabili beharreko aditz laguntzaile iragankor edo iragangaitzari buruzko *Morfologiako* eritzia sendotzera dator. Ikus dezakegunez eta espero zitekeenez, *Erizkizundi*ko hainbat galderak, beste ezer baino gehiago, auzipeko puntu ilun eta eztabaidatuen oihartzuna dakarkigute, garai hartako eztabaiden muina ezin hobeki isladatzen digute.

1925eko lan batean ("El vascuence y la lingüística") H. Schuchardtek hizkuntzalari-tzaren muin eta metodologiari buruzko ohar txit interesgarriak egin ondoren, euskarak deklinabidea ba ote duen galderari lehenago bezalaxe erantzuten dio:

Así ha surgido la flexión en sus dos ramas, conjugación y declinación, expresiones éstas que tienen su origen en extrañas concepciones. V.Eys tiene mucha razón al negar la declinación al vascuence, pero con el mismo derecho se le podría negar al latín y al alemán. Lo que denominamos caso está constituido por capas muy diversas, en su mayoría por adverbios, y junto a ellos un adjetivo (genitivo), un imperativo (vocativo) y una palabra desnuda, el no-caso (nominativo). (556)

Segituan euskal aditzaren pasibotasunaren auziaz, E. Cassirer filosofoaren eskutik ohar jakingarria erasten dio lehenengo teoriari: aditza, berez, izatez, ez da ez aktiboa, ezta pasiboa ere; azken termino eta kontzeptu hauek ez dagozkio prozesuari berari, prozesorearen eta aktanteen arteko erlazioei baizik. Hortaz, aditzaren erroa (forma "biluziak": *-kar* *ekarri* aditzaren kasuan, adibidez), ez da ez aktibo, ez pasiboa, neutroa baizik; erroari pertsona izenordain baten ezaugarria erasten zaion unetik, ordea, zilegi

(17) Hona hemen, Ana Mª Echaideren hitzak (198 : 30): "En las últimas líneas de este prólogo Azkue hace ver que después de conocidas las variantes de las palabras que se utilizan en el país, es cuando la Academia podrá tomar con firmeza decisiones abundantes".

litzateke itzulpen pasiboa (*n-a-kar* bezalako batean esaterako). Bestalde, Trombettiren eragozpenari (*n-a-bil*: *n-a-kar* ekuazioaren forma eta posizio aldetiko berdintasunetik, zuzenean eta ezinbestean, funtzioaren berdintasuna ezin ondoriozta daitekeelako eragozpenari) erantzunez, forma berberen funtzio-desberdintasuna postulatzeara sinesgaitzagoa litzatekeela dio Schuchardtek. Honenbestez, berriz ere pizten dira auzi honen inguruko jardun eta eztabaidak. G. Lacombe, hizkuntzalari germaniarraren irakurle eta miresle porrokatua, bere egiten du haren hipotesia "Langue Basque" (1924) artikuluz ezagunean; teoria hau onartuta, euskarari "osagarri zuzenik" ez dagoela defenditzen du.

H. Gavelek ere teoria pasibistaren defentsa gartsua egiten du 1930eko "Quelques observations sur la passivité du verbe basque" artikuluan. Gavelen ustetan, euskal aditz iragankorren lehenagoko analisiak, inguruko hizkuntzetarako egindakoekin kaliko hutsak izan dira; eta orain lehen aldiz, deskribapen luze, korapilatsu eta zailen kasuistikatik harantzago joanda, pasibotasunaren hipotesia gertakari sintaktiko eta morfologiko askoren muinera, azalpena iritsi da. Nolanahi ere, I. Sarasolak (1977) ohartearazi zuen bezala, aditzarekiko komunztaduran oinarrituta proposatzen duen subjektuaren definizioa, berak hain grinatsuki gaitzesten duen ohizko definizio semantikoa bezain ahul eta kritikagarria begitantzen zaigu euskara bezalako hizkuntza baten ikuspuntutik. Are gehiago, kalkoaren akusazioa agian pasibistei beraiei egotz lekieke inori egotzekotan; iruditzen zait Gavelen azalpenetan badagoela halako "reduktionismoa" edo joera gehiegizkoa euskararen bereizgarriak beste hizkuntzetako edo hizkuntzalaritza orokorreko molde edo eskemetara biltzeko. Teoria pasibistaren sinpletasunaren argitan irregulartasun eta berezitasun guztiak desagertzen omen dira:

Et l'on voit maintenant que tout se passe comme dans une phrase passive française... (4)

...il y a en basque deux sortes de verbes: les uns sont intransitifs, les autres, en ce qui concerne leur sujet et leur complément, se comportent à la manière du verbe passif latin ou roman. (4)

Nous avons montré plus haut qu'elle fait disparaître une bizarrerie apparente de la conjugaison basque: le verbe transitif semble s'accorder en nombre avec son complément d'objet direct (...) Pour les "passivistes" il n'y a là qu'un accord du verbe avec son sujet réel. (5)

Lorsque en français les pronoms *le, la, les* accompagnent un verbe employé à un mode personnel, ils se sous-entendent dans la proposition basque correspondante... (...) Avec la théorie "passiviste" cette suppression un peu surprenante des pronoms complément devient un phénomène qui est courant en linguistique: l'omission des pronoms sujets devant les formes verbales. Comme en grec, en latin, en espagnol, en gascon et en bien d'autres langues... (5)

Une autre bizarrerie apparente veut que le verbe *izan* "être" signifie aussi "avoir" dans une grande partie des dialectes basques. Avec la théorie passive, il suffit d'admettre que le véritable sens de ce verbe est "être eu", et tout s'explique alors facilement. (6)

Beste alde batetik, euskal hiztunak aditz iragankorren delako pasibotasunaz egin ohi duen ezezko aitopenari entzungor egiten dio Gavelek, hipotesi pasibistaren aurkako eragozpen hori garrantziarik gutxienekoa bailitzan. Bere garaiko seme eta hizkuntzalari izanik, hiztunaren lekukotasuna haintzakotzat ez hartze horretan, ia-ia hiztunaren gaitasun psikolinguistikoa ukatzeraino iristen da:

Il est d'abord une observation qui ne doit pas nous arrêter: "Les Basques, dira-t-on, n'ont pas conscience de penser passivement le verbe transitif". La réponse est facile: celui qui parle naturellement une langue ne se rend que rarement compte des processus psychologiques auxquels se conforme son élocution. Et il suffit de rappeler que les grammairiens français ont discuté sur le point de savoir si dans les expressions telles que *monter l'escalier* ou *descendre l'escalier* les mots *escalier* et *avenue* sont ou non des compléments d'objets directs. (6)

Vinsonek esan zuen bezala, hizkuntza erromanikoetako pasiboen pare-pareko egiturak *arotzak zaldia saldu izan da* tankerakoa izan behar zukeen; euskarak aditz iragankorretarako sortu duen laguntzaile berezia (*Arotzak zaldia saldu du*) azaltzeko, gure hizkuntzan azken muturreraino garatu den joera pleonastikoaren arrazoibideari heltzen dio Gavelek:

En résumé, l'usage d'une forme verbale distincte pour le verbe qui a un complément d'agent exprimé n'est que la conséquence d'une tendance qui pousse la langue basque à répéter pléonastiquement dans la forme verbale l'indication de certains compléments, et qui s'applique aussi bien au *complément datif* qu'au *complément actif*. (9)

Orainaldiko (*n-aiz: n-au*) simetriaren aldean, iraganean suertatzen den asimetria-
ren (*n-engoen: n-uen*) eragozpena aski larri eta pisuzkoa iruditzen zaio Gaveli; lehe-
nengotan zer erantzun jakin gabe geratzen da eta gero Urquijo edota Saroihandyren
usteari kontrajartzen zaion hipotesi ausart batez saiatzen da erantzuten:

D'autre part, nous ne prétendons nullement que la conception passive du verbe actif ou transi-
tif ait toujours existé en basque. Il arrive que la psychologie d'une langue se modifie au cours
de son existence. A travers le grec et le latin classiques semblent disparaître, dans la déclina-
son, des traces d'un état de choses plus ancien où la conception du verbe était différente de
celle que nous connaissons, et présentait même peut-être quelques analogies avec la concep-
tion actuelle du verbe euskarien. Inversement, en basque, il a pu exister anciennement une
conception du verbe analogue à celle qui existe aujourd'hui dans les langues romaines. L'im-
parfait de l'indicatif a pu se constituer alors, tandis que les formes actuelles du présent ont pu
ne prendre naissance qu'à une époque récente, où déjà régnait la conception passive du verbe
actif. Cela serait fort naturel: le présent étant le plus employé de tous les temps est aussi celui
qui a pu s'user le plus, et qu'il aura fallu refaire à une date plus ou moins récente. (11)

Urte bat geroago P. Lafittek (1931) Vinsonen eragozpenak eta beste argudioren bat
gogora erazi ondoren, bere sen argia erakutsi zuen auzia erabakitzerakoan: bali-teke ir-
tenbidea izatea arazoa bera ukatzea eta euskal aditza aldi berean aktibo eta pasiboa
dela esatea:

Peut être la clé du problème est-elle ailleurs. Peut être même la véritable solution est-elle de
nier le problème et de dire que le verbe basque est simultanément actif et passif. (270)

Cela provient, selon nous, de ce que le basque exprime l'idée verbale sans y attacher un
concept d'activité ou de passivité: ces concepts nous les ajoutons nous-mêmes sous la dictée
de la traduction mentale que nous faisons du texte basque en une langue dont les éléments
sont différenciés depuis des siècles. (271)

Zenbait urteren buruan, J. Urquijok (1946) deitoratu egiten zuen Azkue bezalako
euskalari batek pasibotasunaren arazoari arreta gehiago ez eskainia; haren eritziz,
Schuchardt-en hipotesia gezurtatu gabe eta garaile irten zen. Are gehiago, 1946an deus-
tuarrak artean aski begi onez ikusten zuen teoria pasibista, berau bere erara ulertzen
bazuen ere:

Na-kar-zu, "vos me traéis", significa propiamente "yo soy traído por vos", y ya que se trata de
una investigación lingüístico-histórica, es imposible renunciar a esa manera de traducir tan pro-
lija.(...) Claro está que nadie puede suponer que aquí Schuchardt pretendía que la frase "vos
me traéis" no sea la traducción libre, en correcto castellano de la frase vasca *na-kar-zu*, sino
que no es la traducción *literal*. De modo que en esto está el problema. (253)

Ikusten denez teoria pasibistaren zenbait alderdi nahikoa ilun agertzen dira hasie-
ratik eta —are okerragoa— pasibistak eurak ez datoz bat teoria ulertu eta azaltzeko or-
duan. Edozein modutan, eztabaida ez zen horrela bukatu eta urteetan iraun du ia-ia
oraintsu arte.

Sasoi honentaxe argitaratu zen mugaz bestaldean, gerra zibila baino lehenagoko
garai honek eman duen gramatika saiorki interesgarri eta osoenetako bat, Henri Gave-
len *Grammaire Basque* (Baiona, 1929) liburu mardul eta aski ezezaguna, hain zuzen
ere. Lan hau, 1924etik 1928ra bitartean zatika *Gure Herria* aldizkarian *Phonétique. Les
parties du discours autres que le verbe eta Grammaire pratique de la Langue Basque*
izenburuez idatzitako kapituluaren bilduma edo aparteko argitaraldia besterik ez da: le-
hendabiziko kapituluaren fonetikaz ari da, hurrengo hiruretan deklinabideaz dihardu,
boskarrenean adjetibo eta adberbioen konparazioa xehatzen du; seigarren eta zazpiga-
rrenean zenbatzaileak eta adjetibo edo izenordain mugagabeak azaltzen dira eta azke-

nengo bietan erakusleak eta pertsona izenordainak. Jakina, aditza ahaztu ezinezkoa zen euskararen gramatika batean eta ondorengo urteetan (1932tik 1936ra bitartean) George Lacomberekin elkar-lanean euskal aditza azaltzeari ekin zion *Gure Herriaren orrialdeetan*, *Grammaire Basque. Deuxième partie. Le verbe* izenburupean. Bigarren hau, tamalez, etenda geratu zen gerra eta Gavelen urruntzea zirela kausa. "Ideia orokorrak, partizipioa, aditz-izena, moduak, aldiak eta morfema desberdinak" ditugu bigarren zati hau osatzen duten kapituluak. Egileen itzalari eta lanaren tamainari —300 orrialdetik gorakoa, orotara— so egiten badiegu, behingoan konturatuko gara gramatika hau ez dela ahuntzaren gauerdiko eztula, hots, ez dela ahaztekoa.

Gramatika hau, gehienbat, iparraldeko euskalkiena da eta noizean behin hegoaldekoen berri ematen badu ere, begi bistakoa da lapurtera, baxenafarrera eta zuberera dituela ikusmiran "basque commun" delako esapideaz baliatzen den guztietan. Azpimarratzekoa da, halaber, jasotzen dituen datu eta aldaeren ugaritasuna, bereziki lapurterari dagozkionak eta —zer esanik ez!— oroz gain zubererari buruzkoak.

Azkueren aldean, H. Gavel ez da bat ere arauemaile: hizkuntzaren gertakariak bere horretan, hotz-hotzean jasotzera mugatzen da gehienetan. Lehenak euskararen kontuetan lemazainaren jarrera da bereganatuta, hizkuntza han eta hemen artezu beharra balego bezala; bigarrenak, ordea, behatzaile hutsaren tokia hartzen du, hizkuntzaren fenomenoaren norabidea zuzentzeko nahikundearen erori gabe. Sozietibo kasua aurkezteko modu kontrajarria izan liteke jarrera desberdin hauen erakusgarri esanguratsua: Azkueren ustez, sozietibo eta instrumentala aski nahasiak daude erdaren eraginez eta mugaz bestaldeko idazleak honetan zuzenago dabilzala aitortzen badu ere, honek ez du gibelatuko Joannes d'Etcheberri edo Duvoisin baten esaldiak zuzentzetik (*Morfologia I*, 321. or.); Gavelek, ordea, ez du inolako eragozpenik sozietiboaren funtzioen artean balio instrumentala onartzeko: "Souvent il indique l'instrument (dans ce cas il équivaut parfois à la préposition française de): *Eskuarekin kbeinu egin zion* "Il lui fit signe de la main" (*GH*, 1924, VIII, 482).

Arauemaile ez izateaz gain, gramatika osoan barrena nagusitzen den jarrera eta izpiritu "zientifikoa" genuke lan honen ezaugarri nabarmenena. Esan bezala, Gavel, hizkuntzalariaren begirakune urrundu eta grinagabeaz hurbiltzen zaie euskarari eta irakurleari liburu honetan. Aditza dela eta, esaterako, aldeko eta aurkako eritziak sutsuki defenditu izan direla jakitun egonda, Gavel eta Lacombe nahiago dute mugatu gertara soilak jasotzera: antzinatik ari da maldan behera aditz trinkoa, baina aldi berean ahozko hizkeran perifrastikoak laburtu beharrez etengabe ari dira sortzen "trinko" berriak; bestalde, aditzaren zailtasunak eragindako laguntzaileen elipsiari zor zaio lorpen estilistiko handienetako bat, berbaldiaren bizkortasuna, hain zuzen:

La complication indéniable du verbe (qui contraste avec la grande simplicité du reste de la grammaire basque) a été diversement jugée: une tradition, qui n'a pas encore disparu dans le public, veut que l'on admire et qu'on voie en elle une des beautés de la langue. Certains, au contraire, l'ont sévèrement critiquée, et un écrivain espagnol, Basque de naissance, répétait volontiers que "la conjugaison basque est, par rapport à la conjugaison des langues romaines, ce qu'une charue chinoise est à une charue moderne". Nous dirons seulement que la complication de la conjugaison euskarienne est souvent une cause de difficulté pour les écrivains et orateurs (...) C'est sans doute à cette difficulté qu'est due aussi la fréquence de l'ellipse des auxiliaires. Elle produit d'ailleurs très souvent des effets d'une élégance extrême par la brièveté qu'elle apporte au discours (...) Il se manifeste dans la langue elle-même depuis longtemps une tendance à faire prédominer les formes faibles sur les formes fortes. (...) Il importe enfin de noter qu'entre formes fortes et formes faibles il n'y a pas de cloison étanche: le jeu de contractions phonétiques engendre souvent en effet des formes nouvelles où les éléments constitutifs n'apparaissent plus nettement comme répartis en deux ou plusieurs vocables distincts (...) D'une part, donc, la langue réagit contre le caractère exagérément synthétique de la conjugaison forte en tendant à lui préférer des combinaisons d'aspect un peu plus analytique; mais

d'autre part l'évolution phonétique engendre des types contractés qui tendent à constituer une nouvelle conjugaison forte. (*Grammaire Basque. Deuxième Partie. Le Verbe.* § 10)

Esanak esan, gramatika honetan ez dira falta teoria eta hipotesiak; gehienak diakroniazkoak, nolnahi ere. Haietako batzuk zuzenak, hala nola, partitibo eta ablatibo kasuen jatorri amankomunari buruzkoa; beste batzuk ez hain zuzenak, hala nola, soziati-boaren jatorriari buruzkoa. Teoriez ari garela, aski nabaria da lan osoan barrena hedatzen den aditz iragankorraren pasibotasunaren defentsa gartsua.

Hipotesiak hipotesi, okerrak oker, gramatika honek baditu hainbat atal eta alderdi on. Besteak beste, deklinabideaz ematen dituen azalpenak aski argiak dira. Vinsonek ez bezala, euskal deklinabidearen sistemari simple eta logiko erizten dio eta zuhurtasun handiz, kasu marka, hitz kateari, sintagmari (bere hitzetan "expression, agglutination") dagokion zerbait dela oharterazten dio irakurleari. Ildo honetatik ekiten dio aposizioaren analisiari, nominatibo ez beste kasu guztiekin suertatzen diren arazo eta zailtasunak seinalatuz (§ 44 eta 74).

Numeroari buruz mintzatzean, ezin hobeki azaltzen ditu mugagabeak sortzen dituen komunztadura arazoak:

Le basque possède trois *nombres*: le singulier, le pluriel et l'indéfini. Quand un nom ou un adjectif qualificatif est à l'indéfini, il est toujours, au point de vue du sens, un singulier ou un pluriel suivant les cas, mais au point de vue grammatical il reçoit un traitement morphologique et syntactique particulier: il a une déclinaison spéciale; et dans ses relations avec les autres mots de la phrase il est, *en principe*, traité comme un singulier, même s'il est un pluriel pour le sens. (...) Telle est la règle en principe. Mais on sait que dans toutes les langues l'idée est parfois plus forte que le sentiment de la logique grammaticale absolue. Ainsi en français nous dirons: "la plupart étaient de cet avis" (...) De même en basque il arrive souvent que lorsqu'un sujet réel est un indéfini pour la forme mais un pluriel pour le sens le verbe soit mis au pluriel: dans la chanson de Berterretch un même vers se présente sous deux variantes, l'une avec le verbe au singulier, l'autre avec le verbe au pluriel, le sujet étant à l'indéfini: *Ehün behi baderola* (...) L'autre variante est *ehün behi bazereitzola*..." (GH, 1925, I, 37-38)

72-73garren ataletan, halaber, kasuz kasu ederki asko xehatzen du mugagabearen erabilera, euskalkiei buruzko ohar interesgarriekin. Aipatzekoa da, baita ere, *-ko* atzikiaren balioak azaltzeko ahalegina (§§ 49 eta 72etan): leku-genitiboa, destinatiboa, aditzlagunak izenlagun bihurtzeko eta kalifikatzailea. Bukatzeko, beste azalpen jakin-garri askoren artean, posposizioen sailkapen formal (§ 10), tratamenduei buruzko eraskina eta aldien balio nozional desberdinez egiten dituen oharrak azpimarra genitza.

Izatez gramatika hau kulturako jende arruntari dago zuzenduta, euskararen zailtasunaren topikoa desmitifikatu nahirik bezala. Baina Gavel bezalako hizkuntzalari zorrotz eta iaio baten idazlumatik etorrira, itxarotekoa zen zabalkunderako gramatiketan ohi den baino dexente goragoko maila erdieste. Izan ere, sinetsita bait gaude, espezializazio gabeko irakurleak ezezik, hizkuntza kontuetan adituak direnek ere, badutela *Grammaire Basque* honetan zer ikasi.

Garai berean, 1929an, hegoaldean oihartzun eta eragin ezin handiagoa izango zuen Sebero Altuberan *Erderismos* lan mamitsua argitaratu zen. Liburu honen morfologia aldetiko ekarpena baloratzerakoan, agian beste inon baino ilunago eta desegokiago gerta dakiguke gramatika tradizionalak 'morfologia' ulertzeko duen ikusmolde meharra; alegia, hemen inon baino areago, morfologia sintaxitik kanpoko aparteko esparru isolatuztat hartzeko entseia koloka, hankamotz ageri zaigu. Izan ere, lan honetan barrena, sintaxia eta morfologiaren arteko berezko lotura eta uztardura garbi nabarmentzen da. Gauzak horrela, eta morfologia eremu itxi, isolatuztat hartuz *Erderismos*-ez eman litekeen ikuspegia partzialegi edota itxuragabetu gertatzeko arriskueen jakitun egonda ere, hasieran ezarritako markoari lotuko gataizkio ondorengo azalpenetan.

Lan honetan Altubek, Azkuek ohi zuen bezalatsu, herriko hizkera jartzen du literatura tradizioaren gain, eta dotrina zaharretako itxurazko kontra-adibideak itzulpen izateari eta erdarekiko menpekotasunari egotzen dizkio (ikus bereziki 8 eta 9. orrialdeetan esaten dituenak eta 29. orrialdeko “herriko hizkera” —Frai Bartolome, Agirre Asteasu-koa edota Kirikiñoren adibideak— eta “literatur hizkeraren” arteko kontrajarpen iluna). Galdegaiaren inguruko tesiatarako Gernika aldeko hizkeraren obserbaziotik abiatzen bada ere, sarri-askotan urrunago doa, “bide-erakusle” gisara aurkeztutakoak, hiltun ororentzat —nonnahikoa dela— balio arauemailekotzat edota legetzat ezarritz. Gainerakoan urrundu egiten da garaiko hizkuntz-eraberritzaile porrokatuengandik, haien berreirakuntzazko teoria eta amets ahulak gartsuki kritikatu; *ba-* aurrizkiak Eguskitzak defenditu zuen berrikuntza-asmoa dela eta, honako eritzi zorrotza agertzen du:

El prefijo verbal afirmativo euskérico *ba* manifiesta su existencia arraigada y universal, apoyado en todos los testimonios conocidos, que como se sabe, alcanzan al tiempo transcurrido desde hace cuatro siglos a esta parte (Leizarraga, *RS* eta Axularren adibideak jasotzen dituen orri azpiko oharra). Esta sola prueba bastaría en todos los idiomas para que a un elemento gramatical cualquiera se le considerara indiscutiblemente legítimo; pero entre nosotros no ocurre así: aquí, el que siguiendo las normas lingüísticas de todo el mundo, defiende esa legitimidad se ve obligado, además, a demostrar la propiedad gramatical del elemento discutido, colocándose en el mismo plano de quien, frente a él, trata de introducir el procedimiento nuevo en sustitución del que goza el derecho de posesión consagrado por el pueblo.

El no seguir en estas cuestiones gramaticales el principio elementalísimo de sancionar los hechos consumados, nos lleva a los euskalzales a perder en discusiones estériles tiempo y entusiasmos muy necesarios para estudiar otros muchísimos puntos de la euskarología, todavía poco o nada explorados. (56)

Bestalde, Euskaltzaindiako bere sarrera-hitzaldian aldarrikaturiko hitzari eutsiz, ez da jausiko euskara leheneratzeko tentaldian. Iraganeko aldi batez gauzak honetara edo horretara zitezkeelako uste hutsak ez du Altube itsutzen, ustezko forma zaharrak proposatzeraino; ‘ad. nagusia + ez + ad. laguntzailea’ egitura ustez zaharraren aldean, ‘ez + ad. laguntzaile + ad. nagusia’ ohizkoa hobesten du (ikus 49 eta 50. orrialdeak).

Morfologiari gagozkiola, bereziki laugarren kapituluko zenbait ohar eta *-dun*, *-tsu*, *-eko* atzizkiei buruzko azken atalak (262-283. or.) azpimarratu nahi ditugu. Pertsona-izenordainen eta erakusleen forma indartuen erabilera arautzen duen erabateko lege-rik ematerik ez dagoela birritan gogoraerazi arren, azkenean “joera-erakusle” gisara egindako oharrak balio arauemailekotzat edo legetzat hartzen ditu Altubek (ikus bereziki 102-106. or.). Hona hemen, zuhurtasun handiko ohar errepikatu hori:

Acerca del uso de estos vocablos intensivos -erakusleen forma indartuez ari da- no cabe formular reglas fijas pero pueden señalarse algunas tendencias que se observan en su práctica. (74)

Terminamos la exposición de los ejemplos referentes a los pronombres intensivos repitiendo lo que queda ya consignado más arriba, o sea, que las reglas formuladas en este capítulo sobre el uso de los mismos, no debe tratarse de aplicarlas al pie de la letra: deben considerarse como meras indicaciones, aunque valiosas,... (107)

Bizkaiera ez beste euskalkietako pertsona-izenordainen sailkapenean oker bat dago, *nerau*, *zerori*,... bezalakoan tankerakoak forma indartutzat barik, forma “erreaktibotzat” (anaforikotzat) jotzen bait ditu Altubek; honela, gauzak argitu beharrean guztiz iluntzen ditu, ez baita errez jakiten nola izan daitekeen lehen edo bigarren pertsonako izenordain bat (*nerau*, *zerori*, *gerok*, *zerok*) —genitiboz ez badago, behintzat— anaforikoa:

Los pronombres personales llamados generalmente intensivos, fuera de Bizkaya, apenas funcionan más que con la significación reproductiva, equivalente a la de los demostrativos, *Berau*, *Berori*... Por eso y para evitar confusiones nosotros llamamos reproductivos a los pronombres:

= *Neroni, Erori, Zerori, Gerok, Zerok*. (99)

Eta geroxeago eskema hau dakar (105):

<i>Dialectos</i>	<i>Sencillos</i>	<i>Intensivos</i>	<i>Reproductivos</i>
Bizkaino	{ A Zu	Axe Zeu	Bera Zeu
Fuera del bizk.	{ Ura Zu	Uraxe Zu	Bera Zerori

Okerrak oker, Altuberi aitortu behar diogu forma indartu eta erreproduktiboen arteko bereizkuntza hau. Azkuek, esaterako, orixe eta berori berdintzat aurkezten dizkigu *Morfologian*, funtzionalki parekoak bailiran. Are gehiago, "erreproduktibo" direlakoan sailean, Azkueri itzuritako zehaztasun eta argibide ezin jakingarriagoak ematen ditu. Hirutan banatzen ditu: a) "reiterativos": *aitak berak*; b) "identitativos": *argin berak, egun beretik...*; c) "reversivos": *Nik neure aitari entzunak*, eta *berak bere aitari*. Azken hauetan zorrozki bereizten ditu iparraldeko eta hegoaldeko euskaldunen arau desberdinak:

En los euskalkis orientales, el prefijo reproductivo *Ber-* en su función reversiva, se aplica casi exclusivamente al sujeto de la proposición, por lo que imprime a los demostrativos (sic), más o menos acentuadamente pero siempre, la significación reflexiva o semi-reflexiva equivalente al vocablo español "mismo" (...).

En el euskera bizkaino actual, se sigue aproximadamente la misma práctica que en castellano, pero con ventaja a favor del euskera proveniente del empleo apropiado de sus variadas formas pronominales graduativas de distancia. (*Berau, Berori, Bera...*) Sin embargo en documentos antiguos pertenecientes aún al euskalki bizkaino, encontramos con frecuencia formados por demostrativos simples, tipos de locuciones pronominales que hoy los construiríamos con *Bera, Bere...* (87)

Eta pixka bat geroxeago ondoko gomendioa egiten du:

En vista de las divergencias dialectales anotadas, no nos sería fácil establecer reglas fijas para determinar el uso general de los demostrativos reversivos euskéricos; pero nos atreveríamos a formular la siguiente recomendación, de orden puramente práctico, (...) y es: Que se limite a lo estrictamente necesario el uso de los reproductivos de tercer grado, o sea el de los pronomes como = *Bera, Berak* (...) en beneficio de los sencillos o intensivos de tercer grado = *A (ura), Arek*, (...) = *Axe (uraxe) = Areek (ayek)... areexek (ayetxek)*... o de los reproductivos de primero y segundo grado = *Berau, Beronek* (...) = *Berori*... (89)

Gomendioak gomendio, kapitulu hau ohar interesgarri baterik dago eta hortaz, sintaxiaren ikuspegitik ezezik, morfologiarenetik ere ekarpen baliotsua dela esan beharra dago. Baina honetaz gain, bada *Erderismos* liburuan morfologiari dagokion alderdi berririk; *-eko* atzizkiari buruzko atalak biziki jakingarriak direlakoan gaude. Argi bereizten ditu atzizki honen batasun itxurapean izkututzen diren balio desberdinak: leku-denborazko genitiboa, aditzlagunak (edo oro har adberbioak) izenlagun bihurtzekoa eta "posesivo-graduativo" deitzen duena (ikus bedi 274. orrialdeko azpiko oharra). Azken honetaz ematen digun azalpena, izen-sintagman parte hartzen duten osagai desberdinen arabera egituratua [A) *iz. + -ko* (263-269. or.); B) *iz. + adj. + -ko* (269-275. or.); C) (*iz.*) + *zenbatzaile kardinalak + -ko* (276-283. or.)], zorroztasun handikoa da¹⁸. Zenbait aukera eta eritzi gorabehera eta zenbait sailkapenen artifizialtasuna gorabehera, aski zuzen eta lortua deritzogu egindako analisiari.

Badira, izan, ohar gramatikal zuzen gehiago liburuan barrena, baina azpimarratutako aski agerian geratu dateke *Erderismos* lanak euskal morfologiaren historian betetzen duen leku seinlagarri eta puntakoa.

(18) Euskaltzaindiak duela gutxi argitaratu duen *EGLU-Eraskina* lanean antzeko egituraketa bat ikus daiteke.

Urte berean (1929) aditzaren alorrean argitasun pixka bat ematen duen eta —laburumea izanagatik ere— aipatzea merezi duen artikulua bat argitaratu zuen M. Lekuonak: "Sistema conjugacional vasco". Artean euskal aditzaren ikerketetan ez ziren behar bezala bereizten askotan denbora eta aspektua. Azkuek, esate baterako, ez du haintzakotzat hartzen aspektuaren nozio gramatikala, 'denbora' izenburupean aspektu aldetiko oposizioak sartzen dituelarik; hau dela eta, gaurko ikuspuntutik nahaste-borraste tankerakoa begitantzen zaigu, apika, *Morfologiako* euskal aditzaren denborazko sailkapena (ikus bedi *Morfologia* II lib. 760-764, 526-531. or.). Bada, Lekuonak aipatu artikuluan garbi asko bereizten ditu denboraren eta aspektuaren ardatzak, analisi formala eginez:

Veía con otros muchos que no podían pertenecer a idéntico tiempo izan naiz e izan nintzan (= "he sido" y "fui"); no me satisfacía sin embargo, la constitución de la nueva casilla de "pasado próximo" que algunos idearon para *izan naiz* (= "he sido") (...)

Queriendo fundamentar mi instintiva repulsión a la nueva denominación, observé que la misma predicación temporal (adverbio de tiempo) tenía lugar en Euskera con el llamado pasado próximo que con el presente; observé, digo, que lo mismo se juntan *gaur, orain, ordu on-tantxe* (adverbios de tiempo actual) con *nator* (= "vengo") que con *etorri naiz* (= "he venido"). Completé la precedente observación con la siguiente recíproca suya, de que *etorri naiz* NUNCA se junta con adverbios de tiempo pasado como *atzo, len, lenago* (estos dos en su acepción de pasado, no en la de prioridad pura). Luego, deduje, el llamado pasado próximo no es tal pasado, sino presente. (...)

A poco que reflexionemos, comprenderemos que morfológica y aun semánticamente, la misma distancia hay entre *naiz* e *izan naiz* como entre *nintzan* e *izan nintzan* (= "era" y "fui"). *Naiz* y *nintzan* expresan la acción de ser (valga la palabra) in fieri, en su proceso, dentro siempre del tiempo presente y pasado respectivamente. *Izan naiz* e *izan nintzan* significan la acción in facto esse, terminada ya, acabada, consumada. Podemos, por tanto, formular la siguiente proporción:

naiz : *izan naiz* :: *nintzan* : *izan nintzan*.

Ahora bien *nintzan* e *izan nintzan* se comparan entre sí como imperfecto y perfecto. Luego *naiz* e *izan naiz*, comparados entre sí, son imperfecto y perfecto. (76-77)

Bi urte geroago (1931n) aspaldi agertutako liburu baten argitaraldi berria prestatu zuen I. Mª Echaidek: *Tratado de sufijación, prefijación y composición en el idioma eüskaro*. Lan honetaz zerbait esatekotan, erabat azientifikoa dela eta ordura arteko esparru horretako jakintzari ezer gutxi ekarri ziola esan beharko genuke. Lehen orrialdeko *atzizki* definiziotik hasi ("letra, sílaba o reunión de sílabas que carecen de significación propia y que, pospuestas a una palabra, modifican su significación" 11. or.), euskaraz, gaztelaniaz ez bezala, atzizki bakoitzak esanahi bakarria duelako tesiarekin (ikus bedi 13. or.) edota eratorpen eta deklinabide-atzizkien arteko bereizkuntza artifiziala, irudipenezkoa delako tesiarekin eta atzizki guzti-guztiak zaku berean sartzeko entseiarekin jarraituz, atzizkibidearen irakaskuntzaz diharduen azken ataleraino, lana, funtsik gabeko teoriak eta ezin pentsa ahaleko ustegabez josita dago.

Ezingo genuke artikulua hau bukatutzat eman, aro honetan argitaratu zen lan kritikoa garrantzitsu baten aipamena jaso gabe. Gerra aurretik, Azkueren *Morfología Vasca* Sebero Altuberen eskutik iritsiko zitzaion kritikarik zorrotz eta neurtuena: *Observaciones al Tratado de "Morfología Vasca" de Don R. M. de Azkue* (1934) izan zen lekeitarren obra bikainak behar zuen ezinbesteko iragazkia. Izan ere, gaur ezin irakur daiteke *Morfología* Altuberen lanaren galbahetik pasa gabe; horregatik gure goragoko *Morfologiaren* aurkezpen kritikoa, neurri handi batean Altuberean oinarritua dela aitortu beharrean gaude. J. Urquijok euskal ikerketak zientzia-bidetik abiatu ikusi nahi zituen eta nahi honek, berritzaile amorratuenean aurka sutsuki lehiazera eramane zuen; bada, borroka horretan, Urquijoren testigua Altubek hartu behar zuen zenbait urte geroago, Azkue bera bere ametsezko edo nahikundecko teoriak (lagunarteko aditz-jokoen arin ingurukoak, bereziki) zirela eta, zuzen kritikatu:

Me he extendido en los análisis e impugnaciones precedentes, no porque así lo requieran los textos comentados de la *Morfología*, sobre todo, contemplados en conjunto con el resto de la obra. Esta, desde el principio hasta el fin, está concebida y expuesta con un criterio perfectamente objetivo, condición que avalora grandemente todo su excelente contenido. Son pocas las ocasiones (así procedía, dado el carácter de la obra) en que el autor se detiene en la defensa de juicios u opiniones sustentados en apreciaciones puramente personales. Únicamente se ha apartado de la norma general en contadísimas ocasiones y principalmente, al tratar los puntos de la Conjugación que acabo de analizar.

Bien podía haberlos pasado por alto, o al menos haberme ocupado de ellos más breve y concisamente.

Pero hay un motivo que me ha impulsado a dar cierta extensión a mis comentarios.

Es achaque antiguo en muchos y por otra parte muy estimables euskalzales, que al ocuparse de los estudios euskéricos abordan con una preferencia exagerada, aquellas cuestiones de orden problemático, aquellas que se prestan a lucir en discusiones insolubles el talento dialéctico de los contendientes; en eso y en la infructuosa pero agradable labor de formular proyectos inspirados en el dulce sueño de reformar el idioma a gusto propio, hallan (es muy explicable) el encanto y el atractivo que, sin duda, falta en las prosáicas investigaciones de carácter objetivo y práctico. Por eso, y teniendo en cuenta el prestigio de que justamente disfruta el autor de la *Morfología*, resulta, creo yo, impropio y peligroso que en una obra de la envergadura y excelencias de ésta haya dado, aunque sea en un solo caso, el nocivo ejemplo de suscitar y dejar por resueltas cuestiones etimológicas, hoy por hoy de difícil o imposible resolución; y aún mucho más impropio y peligroso por su detestable ejemplaridad, el que, fundándose en esas *supuestas etimologías*, haya juzgado ilegítimas y rechazado formas gramaticales que han recibido la consagración del *uso general y secular*. (185)

Hasieran, 1900-1936 aroari, pentsakera azentifikiko eta akritikoaren aurkezpen ez-korretik hurbildu bagatzaizkio, agian, baikor buka genezake artikulua euskal ikerketen alorrean espiritu kritikoa nagusituz doala esanez.

BIBLIOGRAFIA

- Akordagoitia, 1913, "La lengua vasca y la lengua china. La teoría pasiva del verbo vasco", *EEA*, 200-206.
- Alberdi Larizgoitia, J., 1986, "Euskarazko tratamenduen ikuspegia: historia apur bat", *ASJU*, XX-1, 149-202.
- Altube, S., 1913, "Los sufijos -z, -zaz, y sus variantes (I)" *EEsn*, 52. zb., 49-51" (II), *ibid.* 72-73, (III), *ibid.* 172; (IV) 354-362, 369-384.
- , 1921, "Euskaltzain berriak bere sarrerako egunean irakurritako itzaldia", *Euskera*, 1, 3-49.
- , 1929, *Erderismos*. Bermeo.
- , 1934, *Observaciones al Tratado de Morfología Vasca de don R. M.ª de Azkue*. Bermeo, Gaubeka.
- Arana, S., 1912, [], "Clasificación del verbo bizkaitino", *Obras Completas*. Sabindiar-Batza, Buenos Aires, 1965, 2347. or.
- Arriandiaga, M., 1915, "La reforma de la conjugación euskérica. Estudio y ensayo", *Euzkadi*, XII, 67-73, 99-106, 150-165, 305-313, 429-437.
- , 1919, *El verbo vasco familiar y dialogado*. Bilbao.
- , 1931-32, "Clasificación del verbo euskérico por Arana-Goiritar Sabin. Anotaciones por Aztertzale", *Euzkerea*, I, 746-751, 765-767, II, 24-26.
- Azkue, R. M.ª, 1891, *Euskal Izkindea* Bilbao.
- , 1905-06, *Diccionario vasco-español-francés*. 2 lib., Tours.
- , 1917, *Prontuario fácil para el estudio de la lengua vasca popular*. Bilbao.
- , 1920, "De la composición vasca", *RIEV*, XI, 161-173.
- , 1921, "[Erantzuna Altuberen sarrera hitzaldiarri]", *Euskera*, 1, 50-62.
- , 1922, "*Bai* aditz iribiatu aurrean", *Euskera*, 3. zb., 64-79.
- , 1923-25, *Morfología Vasca*. Bilbao. 2. argitalpenaren arabera, (Bilbao 1969, LGEV), egiten dira aipamen guztiak.
- Campión, A., Broussain, P., 1920, *Informe a la Academia de la Lengua Vasca sobre unificación del euskera*, Bilbao.
- Dubois et alii, 1973, *Dictionnaire de Linguistique*. París.
- Echaide, A., M.ª (arg.), 1984 *Erizkizundi irukoitza (= Iker 3)*, Bilbo, Euskaltzaindia.
- Echaide, I. M.ª, 1913, "Sobre algunos sufijos (I)", *EEsn*, III, 72-73; "(II)" *ibid.* 152-153; "(III)", *ibid.* 276-281, 295-299, 308-311.
- , 1913b, "Dos palabras al señor Altube", *EEsn*, 385.

- , 1931, *Tratado de sufijación, prefijación y composición en el idioma eúskaro*. 2. arg., Tolosa, López-Mendizabal.
- Eguskitzza, J., 1922, "Bai eta ez aditz aurean (D)", *Euskera*, 3. zb., 55-63; "(ID)", *ibid*, 47.
- Eleizalde'tar K., 1908, "Notas acerca de las flexiones del grupo G", *RIEV*, II.
- , 1910-12, "Tratado elemental de la conjugación euzkérica de síntesis. Primer libro. La conjugación sintética en el dialecto guipuzcoano" *Euzkadi* (= *Morfología de la conjugación vasca sintética*). Bilbao 1913).
- Euskaltzaindia, 1987, *Euskal gramatika: lehen urratasak-I (Eraskina)*. Iruña.
- Gavel, H., 1929, *Grammaire Basque*. Baiona.
- , 1930, "Quelques observations sur la passivité du verbe basque", *RIEV*, XXI, 1-14.
- , Lacombe, G., 1932-36, "Grammaire Basque. Deuxième partie. Le verbe", *GH*.
- Lacombe, G., 1924, "Langue Basque" in A. Meillet et M. Cohen, *Les langues du monde*. Paris, CNRS, 255-270.
- Lafitte, P., 1931, "Pour ou contre la passivité du verbe basque?", *GH*, XI.
- Laka, I., 1986a, "Hiperbizkaieraren historia: III. Sabino Arana Goiri eta hiperbizkaiera". *ASJU*, XXI-1, 13-40.
- , 1986b, "Hiperbizkaieraren historia: IV. Manuel Arriandiagaren berrazterketarako oinarriak", *ASJU*, XXI-2, 727-753.
- , 1986c, "Euskal-aditza Bizkai, Gipuzko, Lapurdi eta Zuberoko izkerantzetan garbiturikoa. (Manuel Arriandiagaren eskuizkribu argitaragabea)", *ASJU*, XXI-3, 755-811.
- Lekuona, M., 1929, "Sistema conjugacional vasco", *RIEV*, XVI, 74-81.
- Leon, A., 1911, "Quelques réflexions sur le verbe simple dans la conjugaison basque", *RIEV*, V, 472-493.
- Michelena, L., 1970, *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*. Bilbao, Centro de Estudios Históricos de Vizcaya.
- , J. Caro Baroja y A. Tovar, 1966, *Don Resurrección María de Azkue lexicógrafo, folklorista y gramático*. Bilbao, Publicaciones de la Junta de Cultura de Vizcaya.
- Sarasola, I., 1977, "Sobre la bipartición inicial en el análisis en constituyentes", *ASJU*, XI, 49-90.
- Saroihandy, J., 1918, "Remarques sur le verbe labourdin", *RIEV*, IX, 173-212.
- Schuchardt, H., 1972 [1893], "Sobre la formación de las flexiones de relación del verbo vasco", *BAP* XXVIII, 217-337. (= *Baskische Studien D*).
- , 1951 [1925], "El vascuence y la lingüística", *BAP*, VII, 551-569. (= "Das Baskische und die Sprachwissenschaft", H. Mas-en itzulpen laburtua.
- Soloeta Dima, R. P., 1913, *Conjugación sintética del verbo vasco comenzado por consonante*. Buenos Aires.
- , 1922, *Ensayo de la unificación de dialectos bascos por el P. Soloeta-Dima, Capuchino Profesor de Euskal-Echea (Argentina)*. Buenos Aires.
- Tovar, A., 1952, *La obra de D. Resurrección M.ª de Azkue*. Bilbao, Junta de Cultura de Vizcaya.
- , 1966, "Azkue gramático" in L. Michelena, J. Caro Baroja y A. Tovar, *Don Resurrección María de Azkue lexicógrafo, folklorista y gramático*. Bilbao, Publicaciones de la Junta de Cultura de Vizcaya.
- Uhlenbeck, C. C., 1908, "Caractère de la grammaire basque", *RIEV*, II, 505-534.
- , 1908b, "La declinación ibérica", *RIEV*, II, 403.
- , 1909, "Suffixes du Basque servant à la dérivation des mots" *RIEV*, III, 1-6, 192-225, 401-430.
- , 1911, "Quelques observations sur les noms composés en basque", *RIEV*, V, 5-9.
- , 1922, "Le caractère passif du verbe transitif ou du verbe d'action dans certaines langues de l'Amerique du Nord", *RIEV*, XIII, 399-419.
- , 1923, "Aglutinación y flexión", *Tercer Congreso de Estudios Vascos*, 32-36.
- Urquijo, J., 1911, "Les études basques: leur passé, leur état present et leur avenir", *RIEV*, V, 560-580.
- , 1912a, hitzaldi bat *RIEV*, VIII, 1914.
- , 1912b, "Alberto León y la conjugación vasca", *EEA*, 353-358.
- , 1913, "La lengua vasca y la lengua china. Más noticias acerca de la teoría pasiva del verbo vasco", *EEA*, 230-236.
- , 1918, "Estado actual de los estudios relativos a la lengua vasca". Berrargit. *RIEV*, XXV, 199-232.
- , 1919, Arriandiaga 1919ren iruzkina, *RIEV*, X, 219-220.
- , 1922, Soloeta-Dima 1922ren iruzkina, *RIEV*, XIII, 666.
- , 1946, "Una tesis doctoral de lingüística vasca", *BAP*, II, 143-259.
- Vinson, J., 1894, "Les théories nouvelles sur le verbe basque", *RLPhC*, XXVII-1.
- , 1912, "Formes verbales simples extraites de vieux ouvrages basques", *RIEV*, VI, 111-131.
- , 1921, *La langue basque. Son état actuel. Son évolution*. Son bistoire. Baiona.
- Welte, W., 1985, *Lingüística moderna. Terminología y bibliografía*. Madrid, Gredos.
- Zuazo, K., "Euskara ote da bizkaiera", *RIEV*, XXXIV, 75-90.